

ONA PAJEDAITĖ

PRIE BRADŪNŲ GYVENIMO UPĖS

Keletas įrašų iš nuolatinių susitikimų su
Kazimieru ir Kazyte Bradūnais
1989 - 2011

ONA PAJEDAITĖ

PRIE BRADŪNŲ GYVENIMO UPĖS

TURINYS

PRATARMĖ	3
KELI SUSITIKIMAI.....	4
PASAKOJIMAI APIE TĖVIŠKES	5
JAUNYSTĖJ KILĘ PAMAŠTYMAI.....	7
BORUTA IR TYSLIAVOS POKŠTAS.....	8
PASITRAUKIMAS IŠ LIETUVOS	9
PERKIRTUS SIENĄ.....	10
TRAUKIMASIS PER ALPES.....	13
BAVARIJOJ.....	13
PABĖGĖLIŲ STOVYKLA. LITERATŪRINIS DARBAS	15
APIE DAINAS IR JONĄ AISTĮ.....	16
ELENUTĖ.....	20
DONELAIČIO „METŲ“ PASTATYMAS.....	21
DAILININKO PETRAVIČIAUS SIMBOLIKA	21
DAILININKO GALDIKO SĖKMĖ.....	23
IŠ AMERIKOS ISTORIJOS.....	24
POKALBIS APIE KRĖVĘ, SENATVĘ IR ANAPILĮ.....	26
APIE ŽEMĖS DARBUS.....	27
BUS IR LAIDOTUVĖS	28
PASKUTINIAI EILĖRAŠČIAI.....	29
ATOSTOGŲ POKALBIAI LAIŠKAIS.....	31
NUOTRAUKOS.....	37
BRADŪNAI IR BIRUTĖ PŪKELEVIČIŪTĖ	38

PRATARMĖ

Bradūnai į mano, o gal aš į jų gyvenimą įplaukiau labai ramiai, tyliai, lyg tai būtų savaime suprantama. Nuvykus į Čikagą 1989, Liūto Mockūno buvau nuvežta į Bradūnų namus. Nieko apie juos nežinojau, nebuvau mačius ir poezijos neskaičius. Bet knygos, paveikslai, baldai ir šilta šeimininkų šypsena iškart parodė, su kuo turiu reikalą. Kažkaip ir kalba greit užsimezgė, nes turėjau perduot linkėjimus nuo studentavimo laikų simpatijos. Ji iš mūsų lituanisčių būrelio – ekskursijų metu amžinai kartojanti: Bradūnas Bradūnas, Bradūnas Bradūnas. Man pasidarė įdomu, kuo gi ją taip sužavėjo. Pažadėjau būtinai surasti. Deja, Bradūnas tos simpatijos negalėjo prisiminti. Padėjo Kazytė. Atgaivino tuos praeities įvykius. Sako: „Taigi ta Adytė iš Biržų, kuri jums dešrų atveždavo“. – „Aaaa“... Pasijuokėm smagiai, ir atsirado bendrumo jausmas. Išfotografavau juos abu, darbo stalą, paveikslus ir visą butą.

Kai jie grįžo į Lietuvą, V. Sventickas Rašytojų s-gos mašina, paėmęs mane, Matuzevičių ir Bradūnų šeimyną, pavežiojo po Žemaitiją, Neringą. Daug tada įdomių vietų aplankėm: Kuršių marias, kopas, Raganų kalną, Palangą, Mačernio gimtinę, Telšius, Šiaulius. Aš tik iš paskos ir vis pleškinu pleškinu. Paskui darau, nunešu nuotraukas, šnekamės, dalijamės įspūdžiais. Porą kartų nusivežu į savo tėviškę, prie Šventosios. Ten labai patiko: uogos, grybai. Svarbiausia, Kazytė rado baravyką didumo kaip skėtį.

Ar tą galima pamiršti? Pavežiojau po Aukštaitiją – Strazdo, Vaižganto, Biliūno, Vienuolio tėviškes. Ir vėl nuotraukos. Važiuojam į Kiršus, Vilkaviškį žemės atgavimo klausimais. 1987 darau parodą 80-mečio proga. Panašūs mūsų interesai, požiūris į gyvenimą, į politiką. Susiklosto tradicija: kiekvieną sekmadienį penktą valandą aš pakylu į Didžiosios gatvės trylikto namo trečią aukštą, aštuntą butą. Aptariam savaitės įvykius, geriam arbatą su pyragaičiais. Pasakoju, kur buvau, ką mačiau. Paskui komentuoju kultūrinį gyvenimą. Kazytė raportuoja apie savo šeimos nuotykius. Didžiųjų švenčių metu sėdam prie baltai dengto stalo su gausiais valgiais.

Kartą Kazytė prasitaria, kad Bradūnui smagiausia bendrauti ir kalbėtis su dviem būtybėm – tai Nyka-Niliūnu ir Onute. Jaučiausi lyg į riterius pakylėta. Jei kitų atėjimai su reikalais sukelia įtampą, tai mano pasirodymas nevaržo. Jaučiuosi lyg namuose. Tartum vienos šeimos nariai. Maloniausia, kad tas bendravimas labai atviras ir nuoširdus. Tokio neturėjau su kitais: mūsų rašytojai truputį pasipūtę lyg povai, pilni išdidumo – ir jau neatsivers, neatsidarys prieš tokį vabalą kaip aš. Ne, ne... O Bradūnas ne tik raiškiai, su puikia intonacija, įprasmindamas skaito savo eilėraščius, bet ir gražiai, sklandžiai pasakoja. Teka lyg upelis šneka su vienu kitu kaip spirgūtis košėj suvalkietišku žodeliu. O jo eilėraščiai – pajunti poetinio žodžio taupumą, minties brandumą ir švelnų lyrikos plevėnimą – tartum sukurti vaiskioj pavakario saulėj. Betgi svarbiausia – Kazytė, kuri viską apgaubia savo šilima, savo globa ir nuostabia poetine nuojauta. Ji pati iki kraštų pilna poezijos ir dainos... Kokį tik poetą beužkliudytume, visada iš savo enciklopedinės atminties ištrauks ir pacituos ne vieną eilėraščių, vėl ir vėl man sukeldama begalinį pavydą. Nesuprantu, kaip joje sutilpo ir užsikonservavo šitiek lyrikos.

Per eilę metų ir susitikimų prisiklausiau daug jų gyvenimo sakmių. Kai kurie taip ir nuplaukė, palikę neaiškius kontūrus. Keletą jų užrašiau. Labai gaila – tik keletą. Gaila! Bandant iššifruoti, susidarė sunkumų, nes abiejų pasakojimai taip susipynę, kad neįmanoma išskirti. Kaip ir jų pačių gyvenimas – glaudžiausiai susirišęs, tiesiog suaugęs į gražų suvalkietišką – bradūnišką medį. Tad ir palikau, daug kur neišrišus – lyg pasakojimą vienos dailiai sulydytos būtybės.

Toliau eis keletas mano įrašų po apsilankymų ir spalvingos Bradūnų saktmės

KELI SUSITIKIMAI

1996.5.21

Važiuojam su Bradūnais į Vilkaviškį. Aš jiems jau sava. Pasitiki. Pakviečiau pažįstamą Vidą mums pavairuoti.

LIETUS. Pienės užsimerkę, sučiaupę lūpas ir nebesikvatoja kaip vakar. O Strėvos ir Aukštadvario kalnai ir lomelės! Negali akis atsidžiaugti Dievo pasaulio puošnumu. Ežerėliai pro lietaus rūką. Napoleono kepurė. Papilkęs Nemunas. Bradūno tėviškėj – šaltas persmelkiąs vėjas.

O Bradūnas toks susirūpinęs, toks susigraužęs, kad niekaip negali atgauti žemės. Jau tiek visokių pastangų ir raštų, o jokios pabaigos. Aš stengiuosi raminti: viskas gerai. Viskas jau gerai. Matot, meras ir vicemerai labai geranoriški. Jie ima į savo rankas – jie viską sutvarkys. Tik reikia jiems nusišypsot, reikia jiems padėkot – tikrai sutvarkys. Paklausė. Nelengva jam pereiti nuo susigraužimo iki atspalaidavimo ar šypsenos... Mes su Kazyte jį vis raminau. Vietos valdžia gana „gabaritinė“, ir jei norės, aišku, viską padarys.

Apžiūrėjom buvusią sodybvietę, suradom namo pamatus, dar bestovintį kryžių prie alyvų krūmo. Labiausiai jaudino kolūkių laikais išdygę galingi mūriniai pastatai, dabar tušti, išdaužytai langais.

Kaip juos nugriauti ir išgabenti? Kuriam įvairius projektus. Pagaliau paliekam vietinės valdžios valiai. Gerai pavaišinti patraukiam į namus. Kelionė, reikia sakyti, pavyko. Ačiū tau, Viešpatie, už globos ranką. Vidas patenkintas, gavęs 40 litų, žada ir kitą kartą, jei reikės – pavėžinti.

1996.9.13

Einu iš Bradūnų namo. Buvo sprendžiama klausimas – važiuot į Vilkaviškį ar ne? Bandėm išsiaiškinti pagal logikos principus. Sakau: jūs vis dvejojat. Dabar pagalvokit, ar važiavimas į Vilkaviškį Jums suteiks malonumą? „Ne!“ Būsit su valdžios žmonėm, pagerbtas, prižiūrimas – ar Jums to reikia? „Bet tai Basanavičiaus paminklo atidarymas!“ Žinoma, žmonėms bus malonu – matys, kad į iškilmes atvažiavo Bradūnas. Tik Jums bus nelabai smagu susitikt su tais, kurie dėl žemės atgavimo jus apgavo. Rods, jau išsiaiškina ir vėl pradeda iš naujo: važiuot ar nevažiuot? Logika nepadedą. Apsispręst ir padėt tašką – beviltiška. Šita problema taps kelių dienų Kazytės kantrybės išbandymu.

1997.5.9

Jau kopiu laiptais į ketvirtą aukštą ir sutinku Bradūną leidžiantis žemyn. Kai paklausiau, ko jis dabar lipa vienas, plonai apsirengęs, atsakė vabalą virtuvėj radęs, tai dabar neša į kiemą paleisti. Ir kaip čia nenusijuoksi... Tiek rūpesčio dėl to vabalų. Reikėjo pravert virtuvės langą ir išmesti. O jei krisdamas užsimuš? Ir nekilo mintis, kad vabalai neužsimuša – jie nuskrenda...

Visa Bradūno natūra buvo poetiška. Kartą užtikau su tinkleliu gaudantį musę. Sako, voras kambario kertėj tinklą nusimezgė, tai noriu pagaut gyvą musę, kad tą vorą pamaitinčiau... Panašaus humanisto dar nebuvau sutikęs. Jis taip toli nuo realybės ir nuo kasdienio gyvenimo. Duris su keliais užraktais tik Kazytė visada atrakindavo. Na, ir visi kiti ūkio reikalai buvo Jos darbščiose rankose.

Kazimieras plaukiojo kitose sferose. O parašęs eilėraštį ar tik posmą, atkiūtina į virtuvę ir skaito, laukdamas Kazytės pritarimo ar pasiūlymo šį skyrelį dar pergalvoti... Todėl jie ir turėjo juvelyrinį žvilgėjimą ir gilią prasmę.

1998.2.1

„Yra tik du žmonės, su kuriais Kazys mieliai bendrauja. Tai Nyka-Niliūnas Amerikoje, o Vilniuj – Onutė“, – sako Kazytė. Mane tai maloniai nuteikia – lyg aukštų regalijų įteikimas.

Nusinešiau troškintų kopūstų ir ambrozijos. Klausausi įspūdžių iš vakaro apie H.Heinę. Bradūnas, dar studentas būdamas, išvertė liūdną Heinės eilėrašį apie mirtį. „WO?“ Kuris taip tinka dabarčiai. Jis išrašytas ant Heinės antkapio.

Bradūnas prisiminė, kad 10 tomų Heinės raštų nusipirko Kaune, iš antikvaro. Kai vokiečiai traukėsi iš Lietuvos – jiems ant kulnų lipo rusai. Pulkai vokiečių nenorėjo keltis per Nemuną, kad jų vėl nepasiųstų į frontą. Stovėjo išsislapstę miškeliuose. Tėviškės sodyboje buvo apsistojęs štabas. Jų kluonas buvo pilnas sunkvežimių. Bombos iškrautos kieme.

Vienas vokiečias, Karaliaučiaus universiteto studentas, dvejus metus buvęs fronte, paprašė ko nors paskaityti vokiškai ir apsidžiaugė gavęs Heinės I tomą, nes Heinė Vokietijoje buvo uždraustas.

Bradūnai nutarė trauktis. Su keturiais arkliais ir manta paliko namus. Vos jiems išvykus, užskridę rusų lėktuvai sodybą subombardavo, tad visas didžiulis ūkis su daugeliu gyvulių išlėkė į orą. Ir tas vokiečias su Heinės tomeliu.

Bradūnas išsivežė vieną Heinės tomelį. Nepradangino nei Vokietijoje, nei Amerikoje – parsivežė į Lietuvą.

Kazytė cituoja vokiškai „Lorelei“ – beveik visą prisimena. Kalbėjom dar apie Zaborskaitę. Skaitė iš „Metų“ interviu su Geda.

1998.3.4

Kazimierui ir Kazytei.

Kokie karališki, sodrūs vardai! Kaip Suvalkijos žemė, apie kurią buvo tiek daug šnekėta. Bet ji neužgožia Šimonių girios grybų, prie kurių taip malonu kaskart pasėdėti...

Sekmadienių Onutė

Kazimierinės buvo ypatinga šventė. Didžioji gatvė šurmuliuoja, o pas Juos šviesu ir miela. Aš, 11-tą val. su dviem savo draugais Bradūnų gerbėjais, Vytautu ir Ryte, prisistatom iškilmingai nusiteikę. Pirmiausia visų dėmesį, šypsenas ir pagyrimus pritraukia ant stalo jau besipuikuojanti (kaskart vis įvairesnė) stulbinanti gėlių puokštė. Ją, Elenutės iš Havajų rūpesčiu, visos šeimos vardu jau ankstyvą rytmetį atgabendavo specialiai užsakyta gėlininkė. Ir Kaziukų veidai švyti išdidžiu pasitenkinimu. Tokiu savo vaikų dėmesiu negali nesidžiaugti ir nesididžiuoti. Gal nelengvai surastum kitą tokią glaudžią ir darnią šeimą. O vakarop dar skambučiai iš Baltimorės, Bostono ir Havajų, užtrunkantys po pusvalandį ar visą valandą.

Ir mums smagu pabūti šalia jų. Šampanas, tradiciniai grybai, linksmi pokalbiai ir juokai. Paskambina dar kas nors iš rašytojų, užaina kas nors iš giminių. Kazimierinės...

Su rašytojais glaudesnio ryšio lyg ir nesijautė. Berods, nė pas vieną nebuvo atsilankę svečiuose. Tiesa, ir patys vaišių neruošdavo. Bendravimas su rašto broliais buvo konkretūs. Knygų leidimas, kritikų apsilankymai, ieškant laiškų ar prisiminimų apie egzodo rašytojus, televizijos atstovų įrašai. Atrodo, jau įprato prie mūsų gyvenimo ritmo Tik visada Juos glumindavo, kad į literatūros vakarus atsilankydavo taip mažai rašytojų (jei nebuvo kviečiami prie vyno taurės). Ką jie veikia? Kodėl nepagerbia savo gildijos narių? O į mūsų vakarus Čikagoje suskrisdavo iš tolimiausių miestų. Visiems tas rūpėjo. Iš tikro, pas mus daug kas būdavo kitaip.

PASAKOJIMAI APIE TĒVIŠKES

2003.6.8

Po pirmo pasaulinio karo, prasidėjus žemės ūkio reformai, Rutkiškių dvaro ponas pradėjo pardavinėti savo žemę aplinkiniams ūkininkams. Mano tėčiai ėmė ir nusipirko 19 hektarų, nes mūsų laukai buvo visai kaimynystėje su dvaro žemėmis. Ponas turėjo gal tūkstantį hektarų. Dvare buvo puikus parkas – prieš šimtus metų pasodinti milžiniški medžiai. Parke tyvuliavo ir didelis gražus tvenkinys. Baltavo dideli rūmai. Važiuojant pro šalį, matėsi dviejų aukštų kampuose

bokšteliai. Prie tų bokštelių – baltos tokios graikiškos skulptūros. Dabar jau nieko nėra. Viskas sudaužyta. Nebeliko nei pastato. Tik parkas Dievo valiai paliktas.

Dvaro reforma dvariukams palikdavo tik 80 hektarų. Bet ponas Galiorius gal kokią machinaciją padarė ar dukterim užrašė – jiems dvigubai paliko – dukart po 80. Paskui jis ir žmona numirė – liko tik dvi dukterys. Viena truputį trenkta, nesveika, razumas susimaišęs, o kita Galioriūtė gana graži. Tai paėmė žentą, kuris pas juos gal jau 10 metų ūkininkavo. O kai į Sibirą vežė – tai išvežė juos visus.

Poną žmonės vadindavo – Galiorius, o jis rašydavosi – Galera. Savo rūmuose jie šnekėdavo lenkiškai, bet su aplinkiniais – gražiai suvalkietiskai. Nieko neatskirsi, kad jų gimtoji kalba – lenkų. Žinau, kai mano tėtis išeidavo į laukus, tai su ponu pasišnekėdavo. Senukas jau buvo, tad raitas apjodavo savo valdas.

Tėtis, parėjęs iš laukų, sakydavo: buvau susitikęs su Galiorium! Šiandien susiginčijom su Galiorium! Tada jau ėjo kalbos, kad bus Lietuva ir ponams dvarus atims. Jis jau tą girdėjo. „Nu, tai va, Bradūnai – kokia čia bus Lietuva? Taigi negali valstybė būt be ponijos. O lietuviai ponijos neturi, tai ar valstybę piemenys valdys? Ką jūs be galvos darot? Ponija turi valdyt!“ Tada mama užklausė – tai ką tu jam atsakei? Atsakiau: tamsta nebijok, mes susitvarkysim ir be ponijos.

Kai važiuodavo ponas į bažnyčią, tai apsirengdavo tokiu surdutu, ant krūtinės su kabliais tokiu šniūru užsagstomu – kaip kokio generolo. Sekmadieniais važiuoja su karieta į Alvitą. Sėdi sau vienas senukas, karieta jau irgi susenus, ir arkliai vos palipa, o aukštai priekyje sėdi vežikas ir važnyčioja. Juokiasi visi aplink.

Tėtis pinigų neturėjo, tai pasiskolino iš giminių ir dar prisipirko žemės. Jis nelabai ir norėjo, bet giminės kurstė: „Jurgi, čia tau taip gerai pasitaiko – tai ir imk!“ Tai jie ten sugraibė reikalingą sumą ir nupirko. Tada jau turėjom 49,5 ha. Visa žemė dirbama, pirmos rūšies. Ir mokesčius mokėdavom kaip už pirmą rūšį.

Žemei apdirbti savų neužteko. Aš lankiau gimnaziją, paskui universitetą, tai tik vasarą padėdavau. Todėl samdė du bernukus ir dvi merginas. Piemenukus turėdavom – dar kai aš mažas buvau ir kai tik pradėjau eit į mokyklą. Paskui piemenavimas taip ir išnyko. Pradėjo karves rišti, avis rišti, kiaules uždarė į tvartus. Taigi piemenų profesija taip ir dingo mūsų akyse.

Brolis Juozas ir ėjo į gimnaziją. O vasarą mes dirbom kaip paprasti darbininkai. Parvažiuoji iš gimnazijos, pernakvoji naktį. Tėtukas iš ryto jau ateina: „Na, Kazy, spatas prie klėtelės pastatytas, einam durpių kasti“. Jokio poilsio. Sesuo Onutė nesimokė, tai visą laiką dirbo.

Merginos turėdavo kambarį gyvenamajam name, ant aukšto – ten buvo padaryta tokia salka. O štai vyrai gyveno kambarį prie tvarto. Tvartas buvo mūrinis ir vienam gale jiems įrengtas būstas.

Pastatų buvo daug. Didžiulis kluonas. Nors pievų nebuvo – šieno neturėjom, bet sėdavom dobilus, vikius, pašarinius javus. Karves šerdavo dobilais ir runkeliais, sumaišytais su pelais. Sodydavo daug pašarinių runkelių. Juos nuėmę, supildavo į sklepą po grindim, (viena tvarto dalis padaryta kaip klėtis), tai šeriant karves žiemą, atidarydavo tą sklepą ir išmesdavo runkelių. O čia vidury, ant cementinių grindų, stovi mašina, su kuria tuos runkelius susmulkina, paskui sumaišo su pelais ir liuobia gyvulius. Tai geriausias pašaras. Oi, darbelio tai būdavo...

Mano pirmoji knyga ir buvo – „Pėdos arimuos“. Tikrai tos pėdos stipriai įmintos – visas vasaras namie. Ir būdamas gimnazistu ir studentaudamas, nė vienos vasaros nebuvau ištrūkęs ilgesniam laikui. Visus darbus mokėjau.

Mano kaimynė Saliomė Nėris savo pirmą rinkinį pavadino „Pėdos smėly“. Ji vasaras praleisdavo Palangoj, prie jūros ar kur kitur – tad jos pėdos smėlyje... O mano – pėdos arimuos.

Na, Saliomė, kol jaunesnė, tai ir darbavosi ūkyje parvykus iš Vilkaviškio gimnazijos. Tik paskui, mokytojaujant, jau buvo savarankiškesnė ir nuo namų nebepriklausė. Galėjo keliaut į Palangą ar kur kitur. Jie turėjo gal 36 ha. Tai kolionija su biskiu, nes kolionija tai – 22 ha. Saliomė visus darbus mokėjo, nes mama buvo nesveika. Ji sunkiai vaikščiojo. Važiuojant atsitiko nelaimė – arkliai apvertė vežimą ir ją suluošino. Gal nugarą, stuburą pažeidė, kad ji sunkiai vaikščiojo. O jos tėvas tai buvo šlubas iš jaunystės ir eidamas vis šlubčiodavo. Visi ūkininkų vaikai turėjo dirbti...

Kazytės intarpas. Visi! Išskyrus mane... Ir aš mokėjau visus darbus, bet manęs niekas nevertė ir neragino. O jei ką dariau – tai tik tiek, kiek norėjau. Taip išeina – gal truputį ir lepino. Iš ryto miego noriu – tai kas gi mane kels? Iš vakaro tai aš galiu šopuot kažį kolei, o ryte – tai miegu. Prisimenu, tik vieną kartą mane prikėlė labai anksti. Mūsų avižos labai užderėjo: žinau, davė 18-tą grūdą. Tai jau labai gerai. Ir kilo pavojus, kad gali sulyti. Tai prikėlė anksti, nes trūko žmonių. Veža tas avižas, o man tenka ant šalinės jas priiminėti ir į vietą krauti. Pasisekė: visi skubėjom, suspėjom ir sausas suvežėm. Nesulijo. O šiaip – tai lepino mane. Tik neišlepino...

Mano tėviškė netoli miestelio. Iki Keturvalakių tik kilometras. Tėvai gyveno pasiturinčiai, mokėjo tvarkytis. Sakydavo – Podolskis bagočius. Bet ūkis nebuvo didelis. Vadinosi – kolonija 23 ha. 40 margų. Visko užtekdavo. Mano mamos – Sniečkų tėviškėj – tai ūkis buvo didelis. Pusantrio šimto margų. Bet mama irgi linko į proletarus. Ji nenorėjo daug žemės – niekad nenorėjo. Sakė: tik daug darbo ir daug vargo. Jai idealus ūkis buvo toks, kokį savo rankomis gali išdirbti, kad nereiktų samdyti svetimų. Mes vis tiek turėdavom ir bernuką, ir tarnaitę. Patys tėvai neįstengdavo. O augom dviese. Aš mokiausi gimnazijoj, brolis baigė žemės ūkio mokyklą.

Kai kurie ūkio darbai ir man tekdavo. Smagiausia būdavo lapus laužti – kiaulėms apskabyti nuo burokų kraštutinius lapus. Prilauždavau krūvas – tai man patiko. O paskui juos pjaustyt su liodre – tokiu peiliu kaip dalgis. Įdedi į lovelį, pastumi, tada su peiliu juos – čiaukšt, čiaukšt ir prikapoji. Tai tuos lapus ir karvėm, ir kiaulėm sušerdavom. Dar teko ir daržus ravėt. Bet greit nugara pavargdavo. Tada eidavau į sodą ko nors paieškoti. Daug slyvaičių tėtis buvo prisodinęs, vengerkų. Ar ne 30 medelių. O šiaip – tai vidutinis sodas. Kelios obelys, kelios kriaušės. Visas mintinai žinau. Kai parvažiuodavau, prisimindavau, kurioj dar obuolių likę. Ar nurinko kas, ar nuskynė? O gal žolėje užsilikę? Nes be manęs beveik nieks nenurinkdavo.

Išvažiuodama į gimnaziją, išbučiavau mylimiausias savo obelis. Tikrai išbučiavau, nes sodas buvo mano viešpatija. Prie visko namuose buvau prisirišus. Net prie tų gyvulėlių. Jie visi artimi, nes per daug nebuvo. Esu karves melžusi. Kartais tarnaitę pavaduodavau vakare. Matau, Magduté pavargusi, sakau, pailsėk – šiandien aš karves pamelšiu. Jai gerai. Pasiimu viedrus, jei vasara, tai eini į laukus, o žiemą nusineši į tvartą liktarną, pakabini ant kablio. Truputį pašviečia tą tvartą. Avelės kampe rupšnoja. Karvutės pasuka galvas, pasižiūri, žino, kad atėjai melžti. Turėjom 4 melžiamas karves...

JAUNYSTĖJ KILĖ PAMAŠTYMAI

Bradūnas tęsia pasakojimą. Tas Rutkiškių dvaras – įdomus. Tik jo padėties turbūt niekas nėra išnagrinęs. Tik senam žemėlapy Čikagoj, pas Kviklį mačiau (jis turėjo didžiulę žemėlapių kolekciją, gal didesnę nei mūsų valstybės) – tai Suvalkija ten beveik tuščia. Nieko daug nepažymėta, bet Vištytis pažymėtas kaip miestukas prie Vištyčio ežero. Ir Rutkiškės! Ten dar Kudirkos Naumiesčio nėra, nei Virbalio. Yra Rutkiškių dvaras! Gal buvo kuo žymus? Gal koks maršalka gyveno?

Aš dar tų junystėj neišaiškintų legendų turiu. Galvojau, gal subrendęs pradėsiu ieškot.

Mano tėviškė yra lygumoj. Bet kiti 3 Kiršų vienkiemiai jau yra ant kalvų, kurios vis kyla link Vištyčio. Ten, Penkinių dvaro laukuos, ant vieno kalniuko yra kapinės. Niekas neatsimena, kieno ten kapinės. Nedidelį plotą jos užimtų, kaip 2 šitie mūsų kambariai. Niekas neatsimena, nei kas, nei kada ten laidojo. Ten nėra antkapių – tik keletas didesnių akmenų ir kryžius, kurį gyventojai kaskart atstatydavo. Ant kalniuko dar sukastas toks kūgis žemių nuo amžių. Tik kryžius ir akmenys...

Šalia yra dvaras Penkinių. O tos kapinės yra visai ant rubežiaus. Penkinių dvaras ir Vaišvilų kaimas. Žmonės jas vadindavo Vaišvilų kapinaitės. Dabar – su kuo aš bandau sujungti? Kęstučio ir Algirdo laikais Lietuvoje buvo vienas karo žygis – jie buvo beveik nuėję ligi Karaliaučiaus. Algirdas su savo kariuomene ėjo čia per Nemuną, nuo Žemaitijos per Kauną. O Kęstutis nuo Gardino, persikėlęs per Suvalkiją, nužygiavo iš pietų ir prie Rindavos, netoli Karaliaučiaus, (truputį į rytus Sambijos pusiasalis) susitiko su kryžiuočių kariuomene. Ir buvo didelis mūšis – be aiškių laimėtojų. Ir vieni, ir kiti susirinko lavonus ir pasitraukė. Kryžiuočiai į Karaliaučių, o

lietuviai (kaip kronikoj užrašyta) vieną savo vadą Vaišvilą, grįžtant į Lietuvą, pakeliui palaidojo. Tai gal ten Vaišvila ir guli? Vaišvilų kaimo laukai. Ir kaip tik ta kryptim turėjo lietuviai trauktis į Vilnių. Gal toks sutapimas?..

Dar kitos tokios kapinaitės yra – Boblaukio. Bet jau ne vienas, ne du, ne trys, kaip Vaišvilų kapinaitėse, o didelis būrys akmenų. Ir plotas daug didesnis. Tik niekas neatsimena, kada ten laidojo. Kalniukas akmenim apsėtas. Sienos nėra. Tie akmenys turėjo būt iš kažkur atvežti, nes Kiršų ir Boblaukio laukuos lyguma – jokių akmenų nėra. Ten ir kryžiaus nėra, bet žmonės vadydavo – Boblaukio kapinaitės. Ta žemė nejudinama. Karta po kartos žino, kad tai šventa vieta, ir nejudina.

Kazytės intarpas. Prie mano Keturvalakių taip pat yra senos kapinaitės. Bet jos taip apaugusios gervuogėm. Uogos ten didžiulės, per pusę piršto. Neatsiranda, kad kas skintų. Ir aš bijodavau. Net klausiau Nijolės Miliauskaitės, Bložės žmonos, ar skynė kada tų uogų. Prisipažino, kad irgi nediršo. Nors jų laukai visai prie kapinaičių. Su Nijolės senele Paliokiene ir jos dukra – mes buvom kaimynai. Mūsų laukai susisiekiama tik per kelią – vieškelį. Kai aš pasitraukiau, Paliokaitė dar nebuvo ištekėjus už Miliausko. Tik vėliau sužinojau. Man buvo įdomu. Kai pastebėjau Miliauskaitės eilėraščius ir jos įvaizdžius iš Keturvalakių – atgaivinau – tai man pažįstama. Sakau, kaip galėjo atsirasti poetė iš mano apylinkės – lyg nieko panašaus ten nebuvo. Kai ją sutikau, tai išsikalbėjom ir išsiaiškinom. Prisiminėm Rausvę, upelį, apaugusį karklais. O tarp tų karklų – pilna gervuogių. Tai aš kiekvieną rudenį lėkdavau rinkti. Ji taip pat, tik, aišku, gerokai vėliau. Ta Rausvė dabar upeliukas, bet man tada buvo didelė upė. Didelė.

Kazimieras: žinoma, didelė. Kryžiuočių kronikose minima net 6 kartus. Turėjo būt senovėj didelė. Dabar, kai ji teka, tai josios krantukai neaukšti ir šalia pievelė. O toliau – aukščiausi krantai. Vietomis tai visai prasilenkt negali. O kažkada Rausvės vanduo ir tuos krantus siekė.

O mano tėviškės upė prie Kiršų – Širvinta taip pat 7 kartus kryžiuočių kronikose pažymėta. Širvinta! Kadangi buvo ant kryžiuočių kelio. Du pagrindiniai kryžiuočių žygių keliai į Lietuvą: Vienas – Žemaitija link Kauno, o kitas iš Instenburgo – Isrūties. Ten organizuodavo iš Tilžės, o čia – link Merkinės, per Suvalkiją, Vilnių net iki Medininkų.

Kronikose pažymėta: „Kai išeisite iš Instenburgo, nueisite tiek ir tiek mylių, per tiek ir tiek laiko – rasite upę Lieponą“. Liepona dabar kaip grabė – tik upeliukas, bet ja eina siena tarp Lietuvos ir Prūsijos. Vienoj pusėj Kybartai. Tada Liepona buvo žinoma. Toliau, sako, perėję tiek žygio mylių, rasite Širvintos upę. Čia bus labai geros ganyklos arkliams. Ir toliau nuo Širvintos perėję tiek ir tiek – rasite Rausvę.

BORUTA IR TYSLIAVOS POKŠTAS

Bolševikų metais išleistoje knygoje apie Lietuvos rašytojus, kiekvienas pasakojo, kur gimęs, kur augęs, ką daręs, ką mėgsta, ko nekenčia. Tai Boruta aprašo savo Suvalkiją ir pasijuokia, kad daugumas rašytojų stengiasi įtikinti, kad jaunystę praleidę tarnaudami. Boruta pašiepia, kad visi dedasi proletarais. O aš, sako, esu tikras suvalkietis ir prieštarauju istorikams, kurie rašo, kad kryžiuočiams atsibasčius į Prūsiją, Suvalkija tuščia buvusi. Suvalkija buvo. Mano proseniai ten buvo. Jei nebūtų žmonių, kas jiems būtų pasakę, kaip tos upės vadinasi. Upės nešneka. Turėjo būt žmonės, kurie pasakė: čia Širvinta, čia Rausvė, čia Liepona, prie Liudvinavo Deimena.

O Širvinta ir mano laikais dar buvo nemaža. Su broliu gaudydavom lydekas, ešerius, visokius mekšrus.

Buvo ir kelios gylės, kuriose galima išsimaudyt. Dabar tai sukasta, tos upės pasidarė neįdomios. Kai buvo išsiraitę, medžiais apaugę – tai buvo vaizdas. O dabar daug kur melioratorių išvarytas griovys – ir tuo grioviu teka upelė be krantų. Medžių kaip ir nėra.

Į vieną gylę atjodavo Tysliava savo arklių maudyti. Jo mama gyveno visai netoli Alvito dvaro laukų. Tysliava, kaip 1919–1920 metų Nepriklausomybės laikų savanoris, gavo žemės. Tada buvo dar vaikėzas, pats jauniausias savanoris, vos 16 metų, jo net nenorėjo priimti, vos vos įsiprašė.

Kovojo su bolševikais ir bermontininkais. Tai jam 8 ha. atskyrė, visai netoli Saliomėjos tėviškės. Tai aš nuo savo kiemo per Širvintą mačiau dviejų poetų sodybas: Saliomėjos ir Tysliavos.

Su būreliu Kiršų ir Boblaukio vaikų bėgdavom maudytis. Ten buvo tokia brasta ir šalia – gili gylė. Tai čia atjodavo Tysliava maudyti arklių. Arkliai plaukia per tą gylę. Mes dūkstam ant kranto, šokinėjam nuogi, be jokių kelnų. O jis buvo su kelnėmis, kaip ponas. Tai jis pačiuopo mane ir pūkšt – į brastą įmetė. Sako: „Tu Bradūnukas, bradinys – tai iš brastos turi pats išbristi. Ar supranti?“ – „Jo! Sakau, suprantu. Esu Bradūnukas. Čia brasta. Man reikia išbristi“. – „Matai, sako, kaip tavo pavardė čia visur išsiryškina“. Ir pirmąkart, įmestas į vandenį, pradėjau „filosofijos studijas“: Bradūnas, brasta, bristi...

Tysliava ten negyveno. Įtaisė ten savo mamą ir daug jaunesnį brolių. Atvažiuodavo vasarą ar kokių švenčių proga. Kadangi motina buvo ištekėjusi už kito, už Burinsko, tai aš su tais dviem Burinskučiais ėjau į pradžios mokyklą. Tysliavos netikri broliai. Kartą jie į mokyklą atsinešė parodyti knygą. „Čia, sako, mūsų vyresnio brolio knyga. Eilėraščiai“. Vadinosi „Traukinys“. Man davė parsinešt ir paskaityt. Tada sužinojau, kad jis poetas. Tysliava vedė, paskui žmoną paliko ir išdūmė į Ameriką. Tysliavienė ateidavo į bažnyčią.

Bradūnas dar paskaito eilėraštį apie Tysliavą. Labai pagauta: ir smilgos ir debesėlai... Skaito antrą: „Po dviejų karų“.

PASITRAUKIMAS IŠ LIETUVOS

Frontas vis artėjo. Kažkur dunksėjo patrankos vis garsiau ir garsiau. Daug kas ruošėsi bėgti. Mes su Indriūnu iš Vilniaus pėsti keliavom į Kauną, iš ten – į Vilkaviškį ir į namus.

Pas mus atvažiavo Brazdžionio šeima: jis su žmona, du berniukai ir Saulutė, dar nepilnų metų. Ji vis šliaužiojo po žolę, o vieną vaiskų rytą atsistojo ir pradėjo eiti. Kiek visiems buvo džiaugsmo. Brazdžioniai pas mus išbuvo beveik mėnesį. Vietos pas mus marios, maisto pilna. Privirdavo puodus. Dar atsirado Leimonai, Grincevičius – tai visi ir gyvenom. Brazdžionio žmona su vaikais anksčiau išvyko į Vokietiją. O mes, frontui artėjant prie Vilkaviškio, irgi ruošėmės. Sekmadienis, taip šilta, liepos paskutinė diena, o žmonės vis eina ir eina į vakarus. Užaina atsigerti. Nei girdim šaudant, nei fronto nėra – mes čia šnekučiuojamės kieme. Atskuba žmonės iš Vilkaviškio, sako, jūs čia taip ramiai sėdit, o Vilkaviškyje jau rusų tankai. Iki ten, jei tiesia linija, per ežerą – tik penki šeši kilometrai. Tai sakom – reikia važiuoti.

Pradėjom krauti daiktus. Nebuvo laiko nei apgalvoti, visai pasimetom. Svarbiausia buvo prisikrauti maisto, drabužių. Griebiam tą, griebiam tą. Ir ateina vyrai, gal Leimonas ar Grincevičius, sako, mes neturim nieko riebalų, gal gautume kokių lašinių! Galvoju, mamele pakuoji – tai jos prašyt tiems vyrams – gali duot, gali neduot... Tad nutykojau, kai ji nematė, užlipau, nuo karties vieną paltį čiupt ir ant kupros laiptais nutarškinau pas juos. Atnešu peilį, sakau, vyrai dalykitės... Paskui jie dėkojo, kad tie lašiniai kelionėj labai pravertė. Mamelei to nepasakiau. Nebuvo laiko, kiekvienas žiūri, ką pasiimti. Kazys ieško, kokią knygelę įsidėti. O jetau jetau, tu mano...

Iki vidurnakčio susikrovom ir antrą valandą paryčiui išvažiuom, visą ūkį ir turtą palikę likimo valiai. Tėvas su broliu pakinkė ketvertą arklių į du vežimus su dišlium, susikrovom mantą ir patraukom. Tėvas su mama, brolis, sesuo, aš su Kazyte, Brazdžionis su Leimonu ir Grincevičium. Vieną vežimą tėtukas vairavo, kitą brolis. Visas ūkis su gyvuliais, kaip stovėjo – taip ir liko.

Tuo metu pas juos buvo iš Kybartų toks meisterėlis, kuris šį tą pataisinėdavo ūkyje. Jis nusimanė darbuose, toks savas, žinojo, ką reikia pataisyti. Bet nesitraukė, nes turėjo savo šeimą. Sako, tai aš čia lieku. Tėvai pritaria: tai pasilik čia ūkio vedėju. Ir atsiveikinom. Paspaudom rankas ir pro užpakalinius vartus išvažiuom. Tai dar Onutė, Kazio sesuo, iššokus paleido šunis. Ką jie bus priišti – tegu būna laisvi – ir vartus užkėlė. Ir išvažiuom link Kybartų. Kazimieras žiūrėjo į tuos medžius, į paliktą ūkį ir vėliau parašė eilėraštį: „Tušti paliktieji namai, nyksta dangaus tolumoj“...

Po kiek laiko, laimingo atsitiktinumo dėka, gavom iš to meisterėlio laišką. Jis aprašė, kas vyko jam pasilikus. Rytojaus dieną jau bombardavo šalia tėviškės, kadangi netoli geležinkelis, o ten buvo sustojęs vokiečių amunicijos dalinys. Jie pakalnėję, pievoj sustatė pabūklus. Kai mes išvažiavom, jie užėmė gyvenamą namą, įsivedė telefonus, įsirengė štabą. Mes pataikėm išsikraustyt. Antrą dieną juos bombardavo. Meisterėlis parašė: galą tvartų nunešė ir 18 avių užmušė iškart. Ir šičia, kai vokiečiai atsikėlė, pozicijas užėmė, tai vieni sunkvežimiai kareivius atvežė, o kiti – sviedinius. Juos sukišo po medžiais, į tuščią kluoną. Meisterėlis sako, matau nuo Rutkiškių dvaro atlekia lėktuvas. Žemai nusileidžia ir suka suka ratu. Žiūriu – raudonos žvaigždės. Žvalgyba. Tai jie pamatė, kad čia artilerijos dalinys, ir ant rytojaus atlėkė rusų bombonešiai tiesiai į mūsų namus. Pataikė į sviedinių krūvas. Tai kai tie sprogo, atrodė tiesiog pragaras. Jis į kviečius nubėgo ir atsigulė. Tai jo nesužeidė. Grįžęs dar kurį laiką pagyveno ir parkeliavo pas savo šeimą į Kybartus.

O kur tie gyvuliai dingo? Dar buvo likę 4 arkliai, kiaulės, vištos, žąsys... Kas su tuo ūkiu pasidarė? Išnyko. Gal žmonės išsinešiojo. Po tų visų bombardavimų meistrelis dar padėjo vokietukus palaidot. Užkasė 14 kareivėlių kanapėse. Kiti spėjo pabėgti. Tai tiek sužinojom. Gyvenamas namas dar buvo likęs. Paskui apdaužė ir plytas išsinešiojo žmonės.

Mes važiuojam pro Rutkiškių dvarą – čia susiposmuoja toks eilėraštis – „Tėviškės medžiai“.

PERKIRTUS SIENĄ

Patraukėm į vakarus. Perkirtom sieną. Nieks jau jos nesaugojo. Pasukom į Eitkūnus, nes buvom sutarę toliau keliauti traukiniu. Kazimieras nubėgo nupirktų bilietų – visiems. Ateina su bilietais – tėvukas sėdi – kur jie tau kils nuo savo vežimų. Iš karto norėjo visi: bėgsim bėgsim, užmuš neužmuš, bet rusai nepagaus. Atsiduriam Eitkūnuos, bet tėvukai nuo savo gėrybių nesiskiria, ir baigta. Prasideda skilimas. Ką dabar daryt? Kazimieras – vyras pačiam pajėgume, o vokiečiai tokius gauda ir siunčia darbams. Tuoj pat nukels nuo vežimo. O jo brolis Juozas, viena koja šlubas, tai jam pavojaus nėra. (O jam ne koja buvo trumpesnė, bet pažeista nugara. Vaikas būdamas galėjo kur kristi ir susižaloti, bet niekas to neįtarė ir nežinojo.) Tai dabar daryk, ką nedaręs – ant tų vežimų reikėjo daryt sprendimus. Didelis galvosūkis. Mes stovim krūmuose ir svarstom. Aš bijojau toliau traukt į tą nežinią su arkliais ir Kazimieras bijojo. O tėvukai jokiū būdu nesutinka. Jų drąsa dar padidėjo, kai pamatė, kad iš Vokietijos, ties Lieponos tiltu – didžiuoju keliu link Alvito ir Vilkaviškio, vokiečių didieji tankai pajudėjo. Žiūrim, ant šonų užrašyta „Gering division“. O tai buvo jų rinktinė, elito divizija. Geringo divizija puikiai ištreniruota – geriausi tankai. Geringas visą laiką buvo krašto apsaugos ministras.

Tėtukas ir sako: „Žiūrėkit koki vyrai važiuoja, tai tiems skudurliams vėl duos į kailį, kaip davė anksčiau. Ir ko čia trauktis toliau. Tuoj apsisuksim ir grįšim atgal“. O tie vokietukai jauni, turbūt nė mūsųos nebuve, pasiraitoję rankoves sau sėdi ant tankų ir šypsosi.

Bet mes bijojom, tad reikėjo greitai sprendimą daryt. O svarbiausia, su mumis ant vežimo dar buvo Brazdžionis, Leimonas ir Grincevičius. O su Leimonu buvom sutarę, kad vyksim į Austriją pas jo seserį, kuri buvo anksčiau išvažiavusi, dirbo dantų gydytoja Grace ir turėjo pastovų adresą. Tą adresą buvom nusirašę ir galvojom traukiniu vykti tiesiai pas ją. Jos pavardė Totoraitienė, ir turėjo dokumentus, kad kilusi iš vokiečių. Kai Lietuvą užėmė sovietai, tai vokiečiai, kurie norėjo, galėjo išvažiuoti. Tuo pasinaudojo ir kai kurie lietuviai, jei turėjo panašius dokumentus. Taip pasiėlgė ir Totoraičiai. Su jais mes nebuvom pažįstami, kol Brazdžionis su daktaru Leimonu užsuko į Bradūnų tėviškę. Tada ir nutarėm keliauti kartu. Mums buvo patogų, kad turėsime kur užsikabinti. O paskui matysime toliau. Mes jau žinojom, kad vokiečiai, tikrindami pasitraukiančius, labai žiūri. Jei turi adresą kur važiuoti – tai praleisdavo: „Los los“...

Tėvukai nesutinka, tad tenka skirtis. Jie pasilieka vežimuose ir lauks, kol rusų sumuš – tada pasuks atgal. Jo! Ir viskas. Tada mes atsidalinam šiek tiek turto: aš pasiėmiau paltį lašinių, skilandį, mamelė dar davė blėšinę cukraus, o drabužiai buvo atskirai sukrauti. Ir sėdam į traukinį. Tas atsiskyrimas su tėvais buvo sunkus. Palieki juos nežinioj ir pats sprunki į nežinią. Bet gerai

padarėm – sprendimas protingas. Ir gerai baigėsi. Jei būtume likę ant vežimo, labai abejoju, ar būtume nuvykę, ar būtume išlikę...

Su broliu buvom sutarę, kad nuvykę į Gracą, mes duosim jiems žinią. O jie turi varytis ta kryptimi. Žemėlapias buvom apsirūpinę. Jie mums duoda žinią, kur apsistos sekantį kartą, o mes ten nusiųsim laiškutį iki pareikalavimo, kad žinotų, kaip mums sekasi. Ir taip palaikysime ryšį. Tad jie, nuvykę į sutartą miestą ar bažnytkaimį, užaina į paštą ir klausia, ar mums nėra palaikyto laiško pagal pareikalavimą? „Oje, yra!“ Na, pas vokiečius tvarka, lyg karo ir nebūtų. Sąžiningai dirba visi.

O mūsų kelionė traukiniu buvo su kai kuriais nuotykiiais. Nuvažiavom į Karaliaučių. Ten nakvot reikėjo, nes traukinio tolyn nebuvo. Stotyje jau daugiau lietuvių atsirado. Jau nemažas mūsų būrys. Dar nutarėm pasivaikščioti. Sakau, einam pažiūrėt Karaliaučiaus – aš dar niekad jūros nemačiau. Nespėjom išeit iš stoties – ausveis tuoj prisistato. Parodom dokumentus – nieko nesako. Vos paėjom kelis žingsnius, vėl – ausveis. Įėjom į vieną bažnyčią, pasimeldėm. Einam toliau – trečias ausveis. Na, broleli, ar nesibaigs blogai. Praleidžia tai praleidžia, bet tave gali pastvert. Nes ten, Paprūsėj, gaudydavo vyrus ir varydavo apkasų kasti. Ir sugrįžom į stotį. Išėjom jūros pažiūrėt, bet turėjom sprukti atgal.

Naktį praleidom stotyje, susirangę ant suolų. Rytą dar Brazdžioniui ir Leimonui atpjoviau juodos duonos – turėjau pusę kepalą. O išvažiavimui gavom visą vagoną. Ėjo delegacija pas viršininkus. Žinoma, su lašiniais. Gal ir konjako kokio davė. Žodžiu, padarė gerą papirkimą – gavom visą vagoną. Susėdom laimingi, ir jau mus gabena į Vieną. Vietos yra. O Varšuvoj tada vyko sukilimas. Lenkai bėga, taip pat traukiasi. Kai atsidūrėm, rodos, prie Olšteino – didžiausios minios žmonių stoty. Veržiasi į traukinį kaip begali. Ir pamato pro langą, kad čia pustuštis vagonas. O ten vokiečių kareiviai, siunčiami į Varšuvą sukilimo malšinti. Jau buvo koją įkėlę, bet traukinys pradėjo judėti, ir jie nuo laiptelių nušokinėjo. Jei būtų įsiveržę, mus būtų prikūlę ir į peroną išmetę... Kur tada dingsi?

Toliau jau sunkių nuotykių nebuvo. Taip apsiraminę visi ir keliavom. Laimingai laimingai. Ir neprapuolėm. Atvykom į Vieną, o iš ten persėdom traukinin į Gracą. Vienoj, man rodos, pasiliko Grincevičius ir Mažiulis. Mažiulis tautosakininkas – kartu mes studijavom. Jis gal ir dabar Niujorke, jau kokio šimto metų.

METAI GRACO MIESTE

Kai pasiekėm Gracą, taip keista, jokie karo kvapo nėra. Pas Totoraičius apsistojom ir gal savaitę pas juos gyvenom. O kai atvažiavo dar daugiau žmonių – jų butelis ne toks jau didelis, tai mus apnakvydino savo darbo kabinete. Radeckyj štrase 16. Dieną turėjom kur nors dingti ar pas juos pačius pabūti. O vakare keliaunam į dantų kabinetą, ryte anksti susitvarkom, kad galėtų ateit pacientai.

Grace jau reikėjo mums tvarkytis. Gavom „urlaub karte“, bet turime dirbti, nes kitaip būsime baudžiami. Pradėjom ieškoti kur kokį darbą rasti. Nuvažiavom į „Rela“ kompanijos įmonę. Jie tiesė požeminius elektros laidus. Ten jau dirbo nemažai lietuvių. Jų vyresnysis inžinierius mokėjo lietuviškai, nes tarpukario metais Nepriklausomoj Lietuvoj kažkokioj vokiečių įmonėj turėjo uždarbius, tai jis simpatizavo lietuviams ir juos priimdavo pas save. Ten darbas paprastas – su kastuvu kasti kanalus laidų tiesimui. Tačiau kai nuvykom, jau turėjo pakankamai darbininkų.

Iš Vienos aš dar buvau nuvažiavęs į vieną miestą, į vaistinę, bet ten man nepatiko. Apsilankiau ir Klagenfürte – pramonės mieste. Vaizdas baisus – amerikų taip subombarduotas, dar vienur kitur laužai rūksta, tai apsisukau ir grįžau. Įsidarbinti pavyko pielyčių fabrike. Dirbt reikia, nes negali ilgai gyvent su dovaninėm „urlaub karten“ (atostogų kortelėm), kurias davė tik atsiradusiems Austrijoj, dar nedirbantiems.

Taigi patekom į pielyčių fabriką. Kazimierą užregistravo darbininku, o į mane pasižiūrėjo – tokia jauna moteris. Sako, tavo žmona taip pavargus, kad jai reikia poilsio. Aš jai dar mėnesį

duodu atostogų. Ir man dar išdavė visam mėnesiui tas „urlaub karten“. Kazys jau dirbo, o man nereikėjo. Visur dar lydėjo laimė.

Mus dar slėgė rūpestis, kaip gyvensim, jei dar neturim pinigų. Nežinomybė! Mūsų pinigai – ostmarkės, kurios naudojamos tik Lietuvoj, Latvijoje, Estijoje. Tų ostmarkių turėjom gyvą peklą. Vokiečiai ūkininkams už mėsą, sūrius mokėdavo kiek paprašius. Bet gal Grace jos netinkamos? Nueinam į banką ir, laimei, jas mums iškeičia į tikras markes.

Gracas – miestelis nedidelis, kalnų papėdėj, anksčiau buvęs kurortinis. Į kalnus pasikelti ėjo traukinukas. Ten buvo 2 stotelės. Galutinė stotelė už 9 kilometrų.

O šiaip – visokių vaisių pilna. Pradžioje vos nepersivalgiau vynuogių – niekada nebuvau jų ragavęs. Nueinam į turgų – visko pilna. Žmonės gražiai apsirengę. Kareivių visai nematyt. Užlipom į pilies kalną. Gracas visai panašus į Vilnių. Ir jų kalniukas ne ką aukštesnis už mūsų Gedimino kalną. Ir ten viduryje pilies griuvėsiai. Aplink kavinės staliukai. Žmonės sėdi už tų staliukų, ir jokio karo nesijaučia. Žiūrim, prie vienos sienos lenta prikabinta, kad dvyliktam ar tryliktam šimtmety, kuriais tai metais, čia minezingerių šventėje savo eilėraščius skaitė ir dainavo Valter von der Vogelweide. O tas Valteris – tai geriausias minezingerių poetas, pradėjęs vokiečių literatūrą. Tai kaip mūsų Donelaitis.

Iš Graco mes vis rašydavom apie padėtį saviškiams, keliaujantiems arkliais. Brolis, gimnaziją baigęs, orientavosi, vokiškai šiek tiek kalbėjo. Bet jiems ir laimė pasitaikė, nes vieni gal būtų ir prapuolę. Dar tebesant Eitkūnuos prie jų atsirado moteris su mergaite. Ji važiavo vienu arkliuku, o prisikrovus buvo gerai, kad tas arkliukas beveik nepatraukė. Ta moteriškė, Dervojedaitienė („Baltijos žuvėdra“), buvo šiokia tokia rašytoja. Jos vyras, pasirodo, tarnavo vokiečių SS daliniuose. Ji turėjo labai gerus dokumentus, be galo stiprius dokumentus. Tai ji prisišlieja prie Bradūnų, ar jie nagalėtų patalkinti ir pavežti dalį jos daiktų. Susitaria. Tėvai priima daiktus ir ją pačią į kelionę. O ji vokiškai kalba visai laisvai, ir visi patraukia pirmyn. Ta moteris jiems buvo tikrai gera vadovė. Su savo dokumentais ji visur pralisdavo. Ir taip jie per porą savaičių atvyko į Austriją. Su tuo ketvertu pervažiavo beveik visą Europą: Lenkiją, Čekiją, Austriją ir atsirado prie pat Jugoslavijos. Prieš pat Žolinę. Mes jau dirbom pielyčių fabrike Furthofe, tai jie ir atsiyrė prie fabriko. Neprisimenu, ar Dervodaitienė dar savo arkliuką atsitempė, o gal kur nors pakeliui išmainė ar pardavė. Ji ant tėvų vežimo laikėsi iki pat galo.

Prisimenu, buvo sekmadienio popietis. Ir štai pasirodo mūsiškiai. Vieną vežimą vairuoja Onutė, kitą Juozas. O tėtuko – nėra. Mamelė sėdi šalia Juozo. O kur tėtukas? Sako, mes buvom sustoję pakeliui, už kiek tai kilometrų pas tokį ūkininką, kuris prašė visus pas jį pasilikti, dirbti ir gyventi. Tėtukui ten labai patiko. Apsižiūrėjo – ūkis didelis, galim pagyventi. Tai jis sakė, jei nuvažiavę pas Kazius matysit, kad ten labai prastai, tai sugrįžkit čia. O aš lieku kaip įkaitas. Na, bet jie apsižiūrėjo, kad čia nėra blogai, ir kitą dieną tėtuką atsigabeno.

Kadangi tėvai jau buvo seni, tai jiems nebuvo būtina dirbti. O mes dirbom visu būriu: brolis, sesuo, keturi arkliai ir mes su Kazyte. Tie iš Kiršų atkeliavę žirgeliai mums daug padėjo Austrijoje. Brolis prie arklių – jie buvo reikalingi vežioti fabriko produkciją. Už tai gavom teisę apsigyventi ne iš lentų pastatytam barake, kur patalpino apie 50 lietuvių, o arklidės šėriko kambarėlyje. Brolis su tėvais gavo ten pat dar didesnę kambarį.

Fabrike buvo valgykla. Valgį leisdavo namo parsinešti. Gaudavom nemažai sriubos, arklienos gabaliuką, bulvių. Mūsų keturių maisto užtekdavo ir tėvams pamaitinti.

Aš su 2 ukrainiečiais ir ruseliu gavau gerą darbą: mes važinėdavom pas žmones ir iš sanitarinių duobių išpumpuodavom atliekas ir jas nugabendavom į skirtą vietą. Austrės, geraširdės moterys, mus pašėlpdavo – tai uogų, tai slyvų, tai sūrio kšnelį. Gaudavom ir išgerti naminės mostos. Grįždavom linksmi, įraudę, dainuodami.

Kazytė: kišenėj jis vis ką nors man parveždavo. O aš padavinėjau pielyčias. O Brazdžionis tas pielyčias su tačka vežiodavo nuo vieno meistro, kuris jas grūdindavo, iki kito, kuris jas aušindavo. Su baltu, beveik pilku žiurstu tuntavo ir tuntavo po cechą. Paskui Brazdžionis pabėgo. O mes išbuvom fabrike 11 mėnesių.

TRAUKIMASIS PER ALPES

O frontas artėjo. Fabrikas užsidarė. Direktorius dingo. Įsikūrė vermachtas. Mus išvarė į kalnus kasti apkasų. Dirbom dieną ar dvi. Paskui tuose apkasuose įsikūrė kareiviai. Pro žiūronus mums parodė apačioje, gal kilometro atstume, stovinčius rusų tankus. Jie laukė ant plento. Grįžę miestelin, mes nutarėm skubiai trauktis. Norėjom pasikinkyti arklius, bet „rudmarškiniai“ neleido. Tada ėjom pas vermachtu pulkininką ar generolą. Sakom: „Mes iš Lietuvos. Pabėgom nuo rusų, o dabar vėl pateksim į jų nagus. Mes norim trauktis, bet neduoda mūsų arklių. Mes iš Lietuvos“. – „Aaa – iš Lietuvos! Ir aš ten buvau. Ten geri lašiniai ir šnapsas. Važiuokit!“ Įsakė tiems netrukdyti. Mes greit susikrovėm savo mantą ir vėl patraukėm į nežinią.

Viena jau užimta rusų – tai vokiečių ir vengrų kariuomenė traukėsi į vakarus. Dešiniuotu Dunojaus krantu ėjo platus plentas – greitkelis, tai juo ir vyko didžiausias traukimas. Mes pagalvojom, kad plentu važiuoti pavojinga, tai gal 7 kilometrai už Hohenbergo pasukom keliuku į kalnus. Gal 3 dienas keliavom per tuos kalnus. Kilom vis aukštyt aukštyt. Mūsų ilgi per visą kambarį vežimai buvo lyg centras. Ten mes pakrovėm visą mantą: čemodanus, kelis mažiukus vaikus, dar dvi bobutes tokio amžiaus kaip aš dabar, o visi kiti, apie 50 žmonių ėjom pėsti. O vadovais tai buvo inžinierius Budreika ir Kazimieras – „pravadyriai“. Ir aš jų tarpe. Man ant padų net didžiulės pūslės susimušė.

Pirmą naktį tai radom nedidelę trobelę, ten gyveno viena moteris. Pora kambarių ir dar virtuvėlė. Ten jau buvo apsistojus vengrų šeima. Vengrija jau buvo užimta bolševikų. Mudu laimingu atveju gavom kamputį toje trobelėje pernaktoti. O kitus kartus gulėm tiesiog ant žemės – turėjom savo patalynę. Iš ryto tie vengrai išsivirė arbatos, ir man padarė išpūdį, kad jie turėjo kokius tai vyno indus ir tuo vynu plovė savo puodukus. Nes toj trobelėj švaros tai jau nebuvo.

Kylant aukštyt, jau ir šalta darosi, jau ir sniegas pasirodė. Pustyt pradėjo. Kelias slidus, mūsų arkliai pavargo, klumpa – nedaug to pašaro tebuvo įsidėta. Kalnuos jau galėtum su rogėmis važiuot, o mūsų suvalkietiški vežimai be jokių stabdžių, be nieko. Vyrai išsikirto beržukus, tai į pakalnėlę įkiša tarp stipinų, ir tada ratas nesisuka, o šliaužia, nes kitaip arkliai būtų užsimušę. O kitą dieną jie jau visai nukrito: ant kelio gula, jau nebesikelia. Bet čia mus išgelbėjo vengrai. Išgirdom iš paskos atbildant raitelius. Tai vengrų pulkas, kavalerija, gal koks tūkstantis, kurie bėgo nuo rusų. Pamatę, kad mūsų arkliai guli ant kelio, atėjo karininkai pažiūrėt. Mandagūs, vokiškai visi moka tie vengrai. Kai pasakėm, kad esam lietuviai, tai jie su užuojauta pažadėjo pagalbą. Sako, palaukit – tuoj atvažiuos gurguolės – jie duos arkliams pašaro. Tik paskui laikykitės kartu. Iš tikro – privažiavo gurguolės su grūdais, pašaru – mus sušėlpė, ir arkliai atsigavę patraukė toliau. Stengėmės neatsilikti nuo vengrų.

Sau „pašaro“ mes turėjom, nors ne tiek daug. Dar iš Lietuvos užsiliko šiek tiek lašinių. Ir korteles turėjom. Tai vėliau, patekę į miestelius, nors karas jau baigėsi, Vokietija pralaimi totaliai, bet tvarka turi būt. Užėini į krautuvę, paduodi kortelę, tau iškerpa tolonėlį ir paduoda prekę. Ir mėsos atpjauna, pasveria, jei turi. Bet kelionėj su maistu buvo liūdnoka. Aš Kazytei sakydavau: grįšim negrįšim, bet norėčiau sulaukt to laiko, kad galėčiau duonos privalgyt lig sočiai, netaupydamas. Tada sužinai, ką reiškia duona, kai valgyt trūksta. Tada svajoji tik apie duoną. Daugiau, rodos, nieko ir nereiktų...

BAVARIJOJ

Kai perkopę perėją, iš kalnų nusileidom į slėnį prie Traisendo upės, Dunojaus intako, tai ten viskas žydėjo: obelys, oleandrai. Išvažiuom tai pirmą balandžio! Slėnį supa kalnai, o čia – viskas žydi. Žaliuojantys Bavarijos laukai, gražūs namukai, ramus gyvenimas. Norėjom apsistoti, bet bavarai pradžioje buvo nesvetingi. Niekaip negalėjo suprast, kur ta Lietuva? Kai pasakėm, kad už Prūsijos – dar labiau pasišiaušė. Tai ten liuteronai! Vos sugebėjom įtikint, kad mes katalikai. Nes visas Pareinio kraštas ir Bavarija buvo katalikai. Kai sužinojo, kodėl turėjom palikti tėvynę ir taip

toli atsibastēm, tai labai širdingai užjausdavo Tada jau priėmė, valgydino, virė didžiausius puodus mėsos. Vienus pavalgydina, verda kitiems. Bavarai jautė, kad karas baigėsi ir ateis amerikiečiai. Galvojo, kas bus, kas nebus – gyvent reikia. Jie laikė daug jaučių, tai pjaudavo juos ir mėsos užtekinai turėjo. Kai mes sustodavom, tai būdavo arba pasipjovę karvę ar iš kaimynų parsinešę – tai ir mus maitindavo. Privirdavo puodus ir duodavo sriubos kartu su mėsa. Buvo labai labai skanu.

Paskui važiuojom per miestukus, kad pasiektume Miuncheną. Lincas buvo dar bombarduojamas. Matēm ir dūmus. Žmonės mielai priimdavo – ar daržinėj, ar tvarte leisdavo pernakt. Visas būrys ėjom kartu. Kai pasiekėm geležinkelio liniją, iš kurios buvo galima patekt į Tirolių, tai dalis ten nuvažiuo. Tada mūsų beliko 32. Bendras likimas sujungė – jautēmės lyg giminės. Žmonės įvairūs – vieni paprasti, kiti labiau išsilavinę, inteligentai, mokytojai. Tvarkėmės demokratiškai. Sutarēm, kad pusiųams verdam bendrą kavą. Jei kokios kavos sugriebdavom, o iš ūkininkų nusipirkdavom pieno užbaltyt, tai virdavom didelį puodą tos kavos – ir po tris samčius kiekvienam. Tą prisimenu, nes amžinai aš pilstydavau tą kavą...

Mes sutarēm. Drausmė buvo. Keletą kartų vyrukai, tokie berneliai, apsistojus pas ūkininką, pasigiria, kad jie apėję rado gūžtas ir parsinešė kiaušinių. Tai griežtai uždraudēm vogt. Nedrįskit to daryt, nes išmesim iš rikiuotės, kitaip bus negarbė visiems. Gal kartais dar pasivogdavo, bet mums jau nebesakė.

Mes turėjom radijokus, tai pasiklausydavom, kas dedasi fronte. Kai sužinojom, kad Miunchene jau amerikiečiai, nutarēm pasukti iš pagrindinio kelio. Geriau nepatekt į susišaudymus ir kažkur nuošaliai pralaukti. Nuo didelio kelio pasitraukėm į šalį, tarp tokių miškelių. Apsistojom kaimelyje Harfen. Ten trys sodybos. Mes apsigyvenom pas Šneiderius, o brolis, sesuo ir tėvai gretimoj sodyboj – pas Grumberius. Grumberienė buvo našlė, o jos sūnus žuvęs kare. Vos tris naktis praleidus, pasirodė amerikiečiai. Šeimininkas atėjęs pasakė, kad už miškelių jau amerikoniai. Tai mes einam pažiūrėt tų amerikonių.

Viskas vyksta labai ramiai. Tankai važiuoja, jokie pasipriešinimo. Nei vokiškos kariuomenės, nei belaisvių. Dalis pasistumia pirmyn, sustoja, kitų palaukia. Netoli mūsų sustoja tankas, ant viršaus keturi amerikoniukai. O mes šalikelėj, prisisegę lietuviškas trispalves, kad mus su vokiečiais nesumaišytų. Tai vienas kareiviukas žiūrėjo į mus, nieko nesakydamas, ir uždainavo: „Sėjau rūtą, sėjau mėtą, sėjau lelijėlę“. Mes nustebę apspitom tanką: „Tai jūs lietuvis? Iš kur jūs?“ Sako: „Aš ne lietuvis. Aš iš Čikagos, iš Bičfordo. Ir lietuviškai tik vieną kitą žodį moku. Tam rajone nemažai lietuvių gyvena, tai su draugais nueidavom į svečius ir kartu padainuodavom“. Mums buvo malonus toks netikėtas susitikimas.

Vokiška tvarka kaip buvo – taip ir pasiliko. Ką dabar mums daryt? Tai mes pasiprašēm, ar negalėtume kurį laiką čia pagyventi. Mielai davė kambariuką ir paprašė, gal kada galėtume padirbėti. Tai, kai reikėjo, jiems padėdavom. Kažkaip ten maitinomės. Tiesa, korteles gavom kaip pabėgėliai. Kai ko nusipirkdavom. Dar ir iš kaimynų kažko gaudavom, kokį drabužį išmainydavom. Taip vertēmės.

Beveik kiekvienas bavaras prie savo sodybos turėjo dar ir miškelį. Nors jie nedideli, bet švarūs, išgrėbstyti, išvalyti lyg sodai. Grybaut tai ten buvo tikras malonumas. Oi, kiek ten tų grybų! Bavarai nežinojo, ką su tais grybais daryt ir jų nevalgėdavo, išskyrus baravykus. Suprato, kad čia „pilcen“, bet nenaudojo nei su spirgučiais, nei su grietine. Tik kelis baravykus įpjaustydavo į verdamą sriubą. O ta sriuba: paprastai įdeda kumpio ar šoninės šmotą, įpjausto svogūno su laiškais, dar kelis grybus – ir viskas. Kai mes pradėjom visokius grybus įvairiai naudoti, tai jiems buvo stebuklas.

Ten pragyvenom, kol pradėjo steigti pabėgėlių stovyklas. Tada tėvai su broliu ir seseria patraukė į Müldorfą. Tai labai senas viduramžių miestukas – kaip Marijampolė tokio dydžio. O mes apgalvojom, kad tose stovyklose nebus ką daryti, ir nutarēm važiuot į pačią Bavarijos sostinę Miuncheną. Ten galėsime gyvent privačiai. Nors ne stovykloje taip pat duodavo korteles maistui, bet jos buvo gana liesos. Sakom, vaikų neturim – tai neprapulsim. O sostinėj – kitas gyvenimas. Ten veikė opera, teatras.

PABĖGĖLIŲ STOVYKLA. LITERATŪRINIS DARBAS

Su tais pabėgėliais taip buvo. Kurie po karo nenorėjo grįžti – tiems steigė stovyklas. Iš tų stovyklų jokia jėga, jokiais potvarkiais negalėjo į savo šalis grąžinti. Į stovyklas nevarė – galėjai ir nesiregistruoti, jei turi darbo ar gali privačiai gyventi. O stovykloje ir maitina, ir aprenčia, ir pastogę duoda. Esi aprūpintas. O jei į stovyklą neini, tai turi pats pragyventi, nors pabėgėlio teisių neprarandi, bet turi išgyventi iš vokiškos ekonomijos, iš vokiškų kortelių – „displeikarten“. Nevisose stovyklose buvo vienodos sąlygos. Kur tėvukai gyveno – Pabaltijiečių stovykloje – tvarka gana nebloga. Maitino gerai. O kitose buvo šiaip sau, bet vis tiek – juk viską gauni už dyką. Müldorfe pabaltijiečiai gerai tvarkydavosi, sutarė. Stovyklos valdyba komendantą rinkdavo demokratišku būdu – balsuodami. Komendantu visada buvo renkamas lietuvis Šantaras, agronomas. Nepriklausomybės laikais jis buvo visos Lietuvos pieninių revizorius. Mokėjo gerai vokiečių, anglų kalbą – tai jį visada išrinkdavo. Latvių buvo daugiausia, estų mažiausia. Bet latviai nevieningi, balsuodami suskildavo. Latgaliai – katalikai, palankūs lietuviams, o daugumos kandidatas – protestantas, tai jiems ir nepasisekdavo. Bet niekada nesipyko, nes Šantaras tikrai geras komendantas.

O kur maišydavosi lenkų, rusų, ukrainiečių – tai pasitaikydavo visokių nesusikalbėjimų.

Iš Miuncheno iki Müldorfo – tik valanda kelio, todėl dažnai nuvažiuodavom. Jie mus maistu papildydavo ir įdėdavo. Taip ir maitinomės. Miunchene pragyvenom nuo 1945 iki 1949 metų. Vis toje pačioje vietoje. Kazys mokytojavo gimnazijoje ir dar pradėjo „Aidus“ redaguoti. Aš padėjau „Aidus“ leisti. Buvo du lageriai: Fryman kazerne ir Liongrin kazerne. Kiekviena stovykla turėjo gimnaziją ir mokyklą po kelias. Miunchene daug lietuvių privačiai gyveno. Mokytojai taip pat. Maitinomės iš vokiškų kortelių. Duonos duodavo tiek – kol pareini ir suvalgai. Mokytojai dar susikombinavo iš kažkur paramą, gal iš stovyklos valdybos – tai gaudavom sriubos. Pavalgius tos sriubos dar ir likdavo. Tai kareiviškuose katiliukuose parsinešdavom namo. Koks didelis turtas! Kai žmogus alkanas – tai ir sriuba turtas. O ji buvo tikrai nebloga.

Dar duodavo cigarečių amerikoniškų. Tos cigaretės buvo kaip auksas. Gaudavo stovyklos gyventojai ir mokytojai. Tai tikras pinigas. Nes markės, nors ir egzistavo, bet tai popierius, o cigaretės – tikras auksinis pinigas. Už jas viską galėjai gauti. Kazytė į operą bilietus be eilės parūpindavo. Nereikėjo net viso pakelio, užteko dviejų, keturių cigarečių. Vokiečiai buvo pasiilgę meno. Per naktį sėdi su kėdutėmis ant šaligatvio ilgiausios eilės, kad rytą gautų bilietus. Negalit įsivaizduot, kas dėjos prie kasos. O Kazytė su cigaretėmis – pro kitas duris, ir turi bilietus. Opera buvo visai netoli.

Aš dėščiau literatūrą 7-8 klasėje. Kartą mes pasidarėm pramogą. Nutarėm paekskursuot į kalnus. Ten netoliese buvo ir Adler – Hitlerio buveinė – vila tuose kalnuose. Tai mes kopiam į kalnus. Užsikorėm iki keturių kilometrų be kalnų batų, tik su sportiniais teniso bateliais. Nueinam į viešbutį, prašom nakvynės, sako: „Neturim vietų, viskas užimta“. O jau pavakarė, ir mes nebegalim grįžti. Tai kur dabar dingsim? Aš jau beveik verkšlenu. „Schade, schade – neturim vietų“. Bet aš turėjau cigarečių. Išėmiau 4 cigaretes – tuoj atsirado vieta. Atskiras kambarys net trim dienom. Tada taip smagiai pagyvenom, pavaikščiojom po tuos kalnus. O dar vakarienės duodavo kažkokią sriubą – stamgerichtę.

Miunchenas buvo kultūros centras. Veikė operos, baleto, dramos, teatrai. Kultūrinis atgimimas pokariu ir prasidėjo iš Miuncheno. Todėl dažnai čia atvažiuodavo lietuvių rašytojų iš kitų zonų: Niliūnas, Nagys, Kaupas. Jie gyveno prancūzų zonoje Tiubingene. O paskui persikėlė į Freiburgą. Prancūzų zona buvo kitaip administruojama. Prancūzai nesteigė stovyklų. Jautė kaip paniekinimą žmones suvartį į vieną vietą – lyg į tvartą. Pasielgė demokratiškai – pabėgėliams davė privačius butus. Visai atskirai. Prancūzų zonos administratorius buvo generolas Šmolgštygas – amerikietis. Tai daug kas užsiregistravo, gavo butus ir pinigų sumas.

K.Jonynas Freiburge buvo įkūręs meno mokyklą – akademią, ji tikrai buvo universitetinio lygio. Tą meno mokyklą daugelis ir mūsiekių baigė.

Mūsų butas buvo didelis, gal šeši kambariai, tai draugai, atvažiuavę į kokius vakarus, turėjo kur apsistoti, pernaktoti. Kartą net Lansbergio tėvas, architektas, atsirado. Mes čia išgyvenom iki išvykimo į JAV.

O pradžia buvo tokia. Vytautas Bieliauskas sumanė pabėgėliams leisti informacinį leidinį – „Aidai“. Jame įvairūs skelbimai, pranešimai, informacijos apie stovyklos ir kitų lietuvių gyvenimą. Jam redaguoti Bieliauskas pasikvietė Bradūną. Tą leidinį, kuris vėliau išaugo iki žurnalo, Bradūnas visą laiką ir redagavo. Redakcija – lietuvių centre. Gyvent gavome kambariuką palėpėje. Jokių baldų – vien tik sienos. Vėliau šį tą įsigijom. Vokiečius, kuriems priklausė šis namas, iškėlė, nes jie tarnavo naciams. Mes klausėm valdininkų, kaip dabar mums daryti? Kai sužinojo, kad esame pabėgėliai iš Lietuvos – pasakė – tai dabar čia, apačioje, ir gyvenkit. Taip ir padarėm. Dar tie vokiečiai išsikeldami mums paliko juodą odinę sofutę ir kitų baldų. Paskui atėjo patikrinimas, ar mes turime teisę čia gyventi. Kelios cigaretės – ir mus paliko ramybėj, tik kas mėnesį reikėjo registruotis. Ir, žinoma, nunešti cigarečių...

Ir, žinot, toks atsitiktinumas. Jau mes Amerikoj dešimtmečius buvom gyvenę, kai Lietuva šventė savo krikšto 500 m. jubiliejų, 1987 metais. Tada su amerikiečių ekskursija mes keliavom po Austriją. Iš Vienos autobusu keliavom per įvairius miestus. Užsukom ir į Gracą. Mus vežiojo po miestą ir Šliosbergo pilį matėm, kuri stovi ant kalniuko. Sakau Kazimierui, kad dairytųsi, gal netyčia pamatysim ir mūsų gatvę, kur gyvenom. Ką gali žinot? Bet nematom ir nematom. O paskui sustojom prie vieno viešbučio. Vadovas sako: čia mes papietausim. Gerai. Einam į tą restoraną, žiūrim priekyje – Radeckij štrase, ir kaip tik 16 numeris. Pataikėm kaip pirštu į dangų. Perėjom skersai gatvę prie tos savo buvusios buveinės, bet į vidų nėjom. Tik Česlovas Grincevičius prie to namo mus nufotografavo. Tą nuotrauką dar turim. Ir atsitik tu man taip! Nuostabu buvo tikrai. Ten papietavom, pabuvom, prisiminėm tuos laikus ir, žinoma, keliavom toliau.

Kazytė: Mano tėvų kapas – Lenkijoje: Bitov miestelis – šiaurinėj Lenkijoje, į Dancigo pusę. Traukdamiesi ten sustojo – taip ir pasiliko. Atvažiuodavau aplankyti. Ten ir palaidoti. Abu tėvai. Paminklas mūsų doleriais pastatytas.

APIE DAINAS IR JONĄ AISTĮ

Vilkaviškio gimnazijoje jau nuo penktos klasės būrys gimnazistų buvo pamišę poezija. Daug skaitė, ruošė vakarus, diskutavo, dainavo. Literatūrų būrelis su mokytoju porą kartų per metus suruošdavo literatūros vakarus. Šeštadienį gimnazistams, o sekmadienį miesto visuomenei. Į vieną buvom pasikvietę iš Kauno net kelis poetus. Atvažiuavo Aistis, Miškinis, Mazalaitė. Mus visus sužavėjo Aistis ne tik eilėraščiais, bet ir savo poetišku apdaru. Mes, gimnazistai, vilkėjom tokiems ilgaus paltams. O mūsų garbinamo dievuko Aleksandriškio – nei švarkas, nei paltas. Virš kelių – nei švarku, nei paltu nepavadinsi. Puspaltis. Ir kalnieriūs – toks kailiukas žebenkštis. Įsigeidžiau ir aš. Tai dabar atvažiuoja tėtis parsivežt Kalėdų, aš ir sakau: man reikia palto. Šis jau nešiotas ir sunešiotas. Tokių ilgų jau nieks nebesiuva. Buvau nusižiūrėjęs tokios medžiagos kaip Aisčio, ir man nuperka. Per atostogas nunešu medžiagą pas Broką – mūsų kaime toks kriaučius buvo. Turėjo žemės gal porą hektarų, ne taip kaip kiti ūkininkai. Bet jis buvo šviesus žmogus – seime dalyvavo kaip darbo federacijos atstovas, išrinktas į parlamentą. Nunešęs medžiagą, papasakojau, kaip turi būti pasiūtas, kokio ilgio, kokiam lygy kišenės, kaip uždėt kalnieriuką...

Kriaučius sako: „Kaziuk, aš tau padarysiu kaip sakei“. Ir tikrai – padarė visai kaip Aisčio. Ir štai po atostogų tėtis veža mane į Vilkaviškį. Gyvenau kartu su tokiu Juozu Gražuliu – irgi pamišusiu dėl literatūros. Jis pirmos eilės poetas mūsų gimnazijoje. Su juo mes vienam kambarį. Manau, dabar aš prieš jį pasimandrysiu. Tikriausiai jau bus atvažiuavęs, nes jam toliau, nei man iš Alvito, ir jei tėvai jau bus išvykę, aš jam padarysiu stebuklą. Atidarysiu duris – ir pasirodau su tuo nauju paltu. Pabarškinu, girdžiu ateina. Atidaro. Oooo! Nagi, jis stovi prieš mane su tokiu pačiu, šviežiai pasiūtu pagal Aistį paltu... Mes abu išsižiojom ir be garso žiūrim į vienas kitą... Paskui

eidavom kartu į gimnaziją. Draugai kamantinėjo, kaip čia jūs apsirengėt, niekas čia taip nenešioja. Mes atsakom, bet taip geriausi Kauno poetai nešioja. Mes nenorim apsileisti. Taip nors išoriniai pagerbėm Aistį... Gražulio likimas nelaimingas. Jau aštuntoj klasėj, prieš pat baigiant, jau gal liko tik tikybos egzaminas, jis prigėrė besimaudydamas ežere, netoli Vilkaviškio. O buvo toks talentingas poetas!

O Aisčio eilėraščius mes žinojom ir dainuodavom. Gražu, kai po pamokų išeina pulkas, koks 15 jaunuolių iš mokyklos ir užtraukia: „O kaip tavęs man neminėti. O kai tavęs man nekartot. Žiogeliai šoko menuetą tūnakt kaip tūkstantį naktų“. Arba: „Laukas, kelias, pieva, kryžius, šilo juosta mėlyna, debesėlių tankus išas ir graudi graudi daina.“ Aistis buvo populiarus.

Viena šventė buvo vyskupo Paltaroko globojama. Po vakaro, žiūriu, atvažiavę Biržų gimnazistai dainuoja: „Tu mik, o sapne tau drugeliai sapnuosis“... Klausiu: iš kur jūs mūsų dainą išmokot? Sako, o mes ją Anykščiuose išgirdom. Pasirodo, gera daina greit pasklinda.

O vėliau vaikams tekdavo padainuot. Kai Kazytė dirbo naktimis, tai man reikėjo vaikus užmigdyt. Dvi lovytės stovi greta, tai aš vieną ranką paduodu Elenutei, kitą Jurgiui ir traukiu „Lopšinę“: „Tu mik, o sapne tau drugeliai sapnuosis ir sparneliais lengvais tave mariomis neš. Tu mik, nebijok – aš tave palinguosiu ir pernakt naktuzėlę budėsiu čia aš“. Ir kai visą „Lopšinę“ užbaigi, tada eilė Sruogos „Gedimino sapnui“. Reikėdavo dainuot iki geležinis vilkas pradeda staugti: aūūūūūūūūūū, aūūūūūūūūūū, aūūūūūūūūūū... Kai pasigirsta tas gūdas staugimas, sako: jau gana... Kitaip neužmigdavo.

Kazytė pradeda dainuot. Prisideda ir poetas. Ir abu traukia posmą po posmo ilgiausias Aisčio dainas. Gal kokias penkias. Man smagu klausyt visai neprasto dueto. Kartais vieną kitą žodį pataiso. Pasitaria. Aš čia įdėsiu tik po porą posmų.

Lopšinė

Tu mik, o sapne tau drugeliai sapnuosis
Ir sparneliais lengvais tave mariomis neš.
Tu mik, nebijok – aš tave palinguosiu
Ir per nakt naktuzėlę budėsiu čia aš.

Žiūrėk, kaip ten vyšnios ir obelys miega,
Kaip sidabro akim praregėjo naktis.
Atjos karaliūnas per kvepiantį sniegą –
Jam veja ir takai obelų nusnigti.

Naktis

O kaip tavęs man neminėti!
O kaip tavęs man nekartot!
Žiogeliai šoko menuetą
Tūnakt kaip tūkstantį naktų...

O buvo vaiskus baltas mėnuo...
O buvo debesys balti...
Aidėjo pamirštu refrenu
Pasikartojanti naktis.

Atminimai

Ko jūs, atminimai, šitą naktį keliatės,
Ko jūs, pakaruokliai, kylat iš kapų?
Trupučiukas ilgesio, senų žodžių keletas,
Praeitį pakvipus jazminų kvapu.

Ir buvai gal mano, ir buvai gal niekieno,

Gal buvai už marių, o buvai gal čia.
Kažin kas man džiaugsmą ėmė ir išniekino –
Dilo ir sudilo pamaži delčia.

Šilainė

Vėlekos peizažą ūkana apvilko,
O norėjau, troškau visą jį apimt –
Buvo atsimerkęs žydro lino šilkas
Buvo praregėjęs ilgesio akim.

Atmenu aš kartą, o seniai taip buvo,
Kai vyresnį brolių leido iš namų,
Kai mama šilainę škaplieriuosna siuvo,
Kai ramino guodė žodžiu neramiu:

Peizažas

Laukas, kelias, pieva, kryžius,
Šilo juosta mėlyna,
Debesėlių tankus išas
Ir graudi graudi daina.

Bėga kelias, ir berželiai
Linksta vėjo pučiami;
Samanotas stogas žalias
Ir šuns balsas prietemy.

O toliau – paskendęs kaimas,
Tik žirgeliai tarp klevų –
Šlama liepos tokia laime,
Toku liūdesiu savu.

Tik sukrykš lyg gervė svirtis,
Sušlamės daina klevuos...
Gera čia gyvent ir mirtil!
Gera vargt čia, Lietuvoj! ..

Toks pavydas: išlaikyt atmintyje be galo ilgas dainas 6 ar 8 posmų – galva neišneša. Iš tikro jie abu – nuo galvos iki kojų – poetai. Rodos, plūduriuoja šių gražių, lyriškų žodžių srovenime. Ir panašūs į du čiulbančius paukštukus.

Tai štai kokia buvo Elenutės mokykla. Aišku, kaip ji nedainuos, jei nuo pat vaikystės tos dainos įaugę į kraują, kai girdėjo tiek gražios poezijos. Laiminga vaikystė – turint tokius tėvus. Kaip aš pavydžiu...

Bradūnienė prisimena ir uždainuoja „Anapus marių“ – Brazdžionio. Paskui kitą – „Auga mūsų namelis“... Pritaria ir Bradūnas.

Auga mūsų namelis
Lig dangaus, lig dangaus,
O namelyje laimė –
Nieko nieko daugiau.

O namelyje laimė,
Nieko nieko daugiau –
Auga mūsų namelis
Lig dangaus, lig dangaus.

Visos melodijos mūsų išgalvotos. Prisimena ir Saliomę Nėrį:

„Ir vieną kart, pavasari, tu vėl atjosi drąsiai.
O mylimas pavasari, manęs jau neberasi“..

Atvykę į Kauną studijuoti, su Aisčiu susitikdavom literatūros vakaruose. Mes priklausėm studentiškai ateitininkų draugijai „Šatrija“. Ją įsteigė kadaise jaunystėj pradėjęs profesoriauti Putinas. Prie to prisidėjo ir Eretas, pagarsėjęs Lietuvoj prieš karą. Januškaitė-Zaunienė buvo garbės narė. Dar Skrupskelienė. Tai pirmieji kūrėjai. Paskui prisijungė naujai atvažiuavę studijuoti. Tas būrelis: Matuzevčius, Bradūnas, Mačernis – buvo branduolys, kurio likučiai vėliau Amerikoj išleido „Žemės antologiją“.

Aistis šatrijietis nebuvo. Jis tik literatūros vakaruose skaitydavo. Buvo toks pusiau anekdotas, kodėl Aistis ne šatrijietis. Man kartą pasakojo: „Kai pradėjau studijuoti, gyvenau vienam kambary su dviem šatrijiečiais. Jie kalbėjo, kaip ten įdomu, naudinga, ir nusivedė į „Šatrijos“ susirinkimą. O ten ateitininkų korporacija. (Ateitininkais daugiausia būdavo kilę iš kaimo, o visokių miesčionių, valdininkų vaikai, kaip taisyklė, daugiausia skautai. Pirmose klasėse ir pas mus buvo skautų. Tai organizacija labai pozityvi: stovyklos, žaidimai, visoki darbeliai, užsiėmimai, praktiški įgūdžiai. Bet toliau – gilumos nėra. Nėra gilumos. O ateitininkai į gelmę kreipėsi: idėjos, kūryba, išugdyti stipresnius dvasioje žmones.) Taigi nusivedė mane tokį kaimo berniuką, nuo piemenystės nutrūkusį, atvykusį nuo Rumšiškių. Klausau klausau, tai kad kalba, kad kalba studentai – lyg būtų profesoriai. Toki šventi, tik Dievą mini. Aš toks menkas pasijutau. Mane taip išgąsdino, kad turėsiu ir aš būt toks – idealus, tobulas, tad daugiau nebenorėjau eiti.“ Aistis niekam nepriklausė. Buvo visai savarankiškas.

O su Aisčiu, kai atvykom į Baltimorę, dažnai susidurdavom. Ir tikrai – labai susidraugavom. Jis gyveno Vašingtone, tai labai arti. Dirbo Kongreso bibliotekoj. Tai didžiausia pasauly biblioteka. Labai mokėdavo šnekėt. Visiems smagu, jei būdavo Aistis. Iškalbus. Jei vakare kompanijoj ar kokioj saliuokėj, kur būrys žmonių ir Aistis, tai girdisi tik jo balsas, sakomi anekdotai ir juokas. Labai svetaunas žmogus. Galėjo pripasakoti visokias istorijas. O kai reikėdavo skaityti – atvirksčiai – atrodo nuvargęs, balselis graudus. „Vėlekos peizažą ūkana apvilko, o norėjau troškau visą jį apimti“. (Bradūnas deklamuoja taip iššėtai, taip graudžiai pamėgdžioja Aistį.)

Bradūnienė. Šitokią puikią kalbėjimo dovaną yra paveldėjusi Vakarė, Aisčio dukra. Ji ir moka viską gražiai nupasakoti. O prisiminiau vieną Jono jumorą. Sėdi jis priešais mane ir žiūri į debesis. „Ar tu žinai, Kazyt, man atrodo, kad aš į dangų tai su visom klumpėm pateksiu“. – „Ale pateksi pateksi, sakau. Kur jau tu kitur su tom baltom kojine. Vaje vaje“...

Sykį jis atvažiuo į literatūros vakarą Baltimorėj per anksti. Manė, kad turi vykti šią dieną, o užplanuota buvo ant rytojaus. Tai jis nulėkė į vieną salę – tuščia. Nusikasė į kitą – ir ten nieko. Tada nulėkė į parapijos salę – uždaryta. Dar pagalvojo, kad tikriausiai bus lietuvių salė. Tai vėl paknopstom skuba – ten dar geras kelio galas – tuščia. Ir pareina sušilęs pas mus. Mes sėdim sau ramiai namie. Išsižiojom, kad Jonas atsirado iš vakaro. „Tai kaip čia dabar yr, sakykit!“ – „Na, nieko, kad jūs atvažiuot, bet vakaras – tai ryt“. Tai ką dabar darysi? Paskambinau Aldonai, kad nesirūpintų, nes Jonas nakvos pas mus. Vakaras rytoj – tai jis ir rytoj negrįš, turės dar pernaktoti. Taip ir liko pas mus, visai nusilakstęs. Aš apvilkau Kazio pižama. Jis dar buvo vyras gerokai stambesnis, o Jonas – mažiukas. Mažiukas, smulkutis, mano ūgio. Smulkaus sudėjimo, smulkaus veido, bet linksmų akių. Tai vargšas toj pižamoj prapuolė kaip kačiukas. Ale vis tiek gerai. Tai permiegojo, paskui atlaikė tą vakarą, ir kitą dieną išleidom į Vašingtoną.

Kai daugumas mūsiškių dar dirbo fabrikuose, to lietuviško elito buvo maža. Aistis jau buvo valdininkas – taigi priklausė prie elito. Todėl Vašingtono lietuviai Aisčio 60-mečio proga nutarė padaryt pagerbimo vakarą. Jam praneša: jau yra komitetas įsisteigęs, norėsim tokiam ir tokiam Vašingtono viešbutyje, brangiausiam beveik, labai iškilmingai suruošt paminėjimą. Ten ir indai bus iš prezidentūros. Tai Aistis aiškina: „O ką aš ten galiu daryt? Tik valgyt ir pasėdėt. Šokt – pasižadėjau, kol Lietuvą valdys bolševikai – nešoksiu. Nenoriu savo pažado laužyt“. Jei čia tokia priesaika dvasinė – tai ką jau darysi. Taip ir liko.

Dabar jau artėja jo gimtadienis. Mano brolis Juozas mašinaitę turi. Sako, ale kaip šnekėjom, tai šiandien Aisčio gimtadienis – gal nuvažiuojam pasveikinti. Aš jus nuvešiu. Aš tai būsiu nebūsiu, bet jus nuvešiu. Tai sėdam. Kazytė paima vyno, porą sūrių ir traukiam jo sveikinti. O jau toks gražus oras. Jo namai pačiam priemiesty, bet jau tankiai apgyvendintam. Artėjant prie Vašingtono, brolis sako: ale ten nebus vietos mašinai pasistatyti prie Aisčio namo, gal atokiau sustokim. Čia gi kolonija privilegijuotų žmonių. Toks ir Aistis. Tikriausia mašinom bus užtvenkta visa gatvė. Ale, sako, važiuojam. Matysim, jei bus daug mašinų, tai grįšim. Privažiuojam, o tų mašinų – nieko. Einam į vidų. Prisibarškinam prisibarškinam. Atidaro duris Jonas. Apsitaškęs baltai, kepurę užsidėjęs. Pasirodo, jis dažė sklepa. „Na, kas čia dabar? Gimtadienis – ir nieko nėra?“ Aldona išvažiavus pas seserį į Niujorką. „Aldonos nėra, tai nutariau pasigražinti, pasidažyti. Su gimtadieniu taip ir išėjo: kai prašė ruošti iškilmingai – aš atsisakiau, o paskui ir užmiršo. Jei žmonės neturi progos pasirodyt patys, ar jie rūpinsis kitais“.

Tai mes suvalgėm sūrius, o vyno dar ir Jonas turėjo, prancūziško. Smagiai pavakarojom. Tiesa, buvo dar tik popietė. Nuotaika visiems pasitaisė. Gimtadienį užbaigėm beveik iškilmingai.

„Šatrija“ vienais metais surengė Čikagoje Aisčio rečitalį. Jaunimo centro salėj žmonių prisigrūdo kaip niekada. O jis skaitė daugiau nei pusantros valandos. Vienas. Ir niekam nenusibodo.

Su Aisčiu dar buvo toks juokelis. Raila nupirko vyno ir pasiūlė draugams. Aistis paragavo: „Na, ką čia Jonai! Koks čia vynas! Tu visai nemoki parinkti. Šioj srity – tai ne specialistas“. Raila atsako: „Kitą kartą bandysiu geresnio nupirkti, nes tu visas vynų markes žinai“. O kitas kartas atėjo greitai – už kelių dienų. Raila tos pačios rūšies vyną supylė į kitą butelį. „Čia Jonai jau kitoks. Manau, tau patiks. Čia geras vynas“. Aistis paima, paragauja. Nusišypso. „Čia tai vyyynas! Čia – tai vyyynas!“

Gyvendami stovyklose, kai kurie išsikombinuodavo nuvažiuot ir pamatyt Paryžių. Taip ir Raila padarė. O Aistis tai prieš karą mokėsi Paryžiuj. Jis ten doktoratą apsigynė. Ne, rodos, ne Paryžiuj, o studijavo Grenoblio universitete. Alpe se stovi tas senas universitetas. Tik vėliau dirbo Paryžiuj ir iš ten 1946 persikėlė į Ameriką.

Pradėjus kalbėt apie gėrimus, tai prisimeni ir Eugenijų Matuzevičių. Jis mėgėjas, garsėjo visokiais užpilais, stumbražolėm ir kitokiais gėrimėliais. Tikras žinovas – jis jau nesumaišys kaip Aistis.

Amerikoj gyvenant, mus pasiekdavo visoki gandai apie rašytojus. Girdėjom, kad Baltušis labai jau komunistas. Ir Churginas, ir tokia poetė Valsiūnienė. Vėliau apie ją nesigirdėjo, gal anksti mirė? Kartais patekdavo į mūsų rankas laikraščiai iš Lietuvos, tai šiek tiek orientavomės.

ELENUTĖ

Sykį Elenutė Baltuosiuos rūmose Prezidentūroj sėdėjo šalia garsaus politiko Bžezinskio. Vasarą ten būna vaišės. Jis pabrėžė, kad su lietuvaite pirma kartą šnekasi. O Lietuvoj tikriausiai nėra buvęs. Kai buvo patarėju prezidento komandoje, patarinėdavo užsienio klausimais. Už Lietuvą jis galvą guldydavo. Žinojo apie mūsų partizaninį pasipriešinimą, tai Elenutei buvo įdomu su juo pasikalbėti ir priminti šį tą iš mūsų istorijos. Ji ten susitkdavo su įvairiais žmonėmis.

Elenutė dirbo Kongreso bibliotekoj gal 8 ar 9 metus. Labai gražus pastatas. Aukštas aukštas. Sako, kai pirmąkart nuėjau, maniau, kad į rojų patekau – lyg ne žemėj būčiau. Ten buvo Liaudies

kultūros centras. Jo tikslas – rinkti įvairių tautų folklorą, tyrinėti papročius. Turėjo būt baigę folkloristiką, įsigiję laipsnius. Elenutė gavo užduotį Čikagoj surinkt įvairių tautų papročius, tradicijas. Pirmiausia reikėjo surasti žmones, galinčius tyrinėti, surinkt, aprašyt savo tautos folklorą. Elenutės užduotis tą medžiagą peržiūrėt, suredaguot ir išleisti knygą. Tam tikslui išnuomojo namą, pasamdė daug tyrinėtojų, ir jie ten gal porą metų darbavosi. Išleido knygą, mes ją turim. Neprisimenu, kaip tiksliai vadinasi – ar „Folkloristinė Čikaga?“ Ir kitai knygai ji yra parašiusi įžangą. Paskui jie dar leisdavo tokį mėnesinį žurnalą apie savo darbą. Tai Elenutės vardas visur buvo įrašytas. Žinoma, Amerikoj tautybių įvairiausių. Visų ir neapreprsi. Nežinau, kaip jie ten pasiskirstė, kaip klasifikavo. Pagaliau ir folklore gali būt įvairiausių temų. Jei paimtume vien margučius – ir tai kiek būtų medžiagos.

DONELAIČIO „METŲ“ PASTATYMAS

Čikagos lietuviai turėjo gerą savo teatrą. Buvo puikių aktorių. 1964–5 metais kilo sumanymas pastatyt Donelaičio „Metus“. Grupė aktorių, svarbiausias Dikinis – nepriklausomybės laikų Kauno valstybinio teatro artistas. Veselka jam padėjo. Režisavo Dikinis. Tai buvo tikras Donelaitis, nes ėjo hegzometro forma. Buvo visi „Metai“: „Pavasaris“, „Vasara“, „Ruduo“, „Žiema“. Aišku, jie ne ištiesai visą davė – tai būtų per ilga, bet gerai atrinko ir sustygavo. Donelaičio „Metus“ parodė statiškoj formoj. Savo roles buvo išmokę mintinai, nes rankose teksto popierinio neturėjo. Jie ne vaidino, bet ir nestovėjo kaip stulpai. Tai pajuda iš vieno kampo į kitą, tai atėję atsisėda, tai kojas nukabina į publiką, prisėdę ant scenos krašto. Visą Donelaitį hegzometru! Tai pasisekimas! Visi rūbai buvo pasiūti, kaip Donelaičio epochos laikais. Specialiai pritaikinti prie veikėjų. Jau Slunkius koksai slunkiškas! Tuos rūbus projektavo Veselka.

O vaidino geri aktoriai, tikri aktoriai: Veselka, Barauskas, Juodka, Kelečius, Lemešytė, Dikinienė. O Dikinis – pats Donelaitis. Jo rūbas buvo pastoriaus rūbas. Jis puikiai jungė visas dalis, nes buvo gerai atrinkta, „Metų“ gabalai gerai sukabinti. Tai buvo pasisekimas. Šedevras – tas vaidinimas! Jiems labai gerai pavyko, tai turėjo keletą kartų pakartot. Tada Čikagos aktoriai buvo pačiam pajėgume. Ir daugiau gerų dalykų jie pastatė. Jau daug vandens nutekėjo, bet tas pastatymas tebestovi akyse. Gerai nuskambėjo – aiškiai, įdomiai.

DAILININKO PETRAVIČIAUS SIMBOLIKA

Iš Meno mokyklos Petravičių išmetė. Jis nepasidavė drausmei ir kitus vedavo iš kelio. Gal ir pagerdavo. Mokykloj jis kažką peckiojo, ir profesoriai sakė – iš jo dailininko nebus. Bet iš kažkur jis gavo stipendiją ir išvyko į Paryžių studijuoti. Ten įlindo į Meno akademiją ir studijuodamas padarė seriją medžio raižinių. Iliustravo dvi lietuviškas pasakas: „Gulbė – karaliaus pati“ ir „Marti iš jaujos“. Paryžiaus parodoj gavo aukščiausius laipsnius. Tada triumfuodamas grįžo į Kauną su aukščiausiais medaliais. Tos iliustracijos tikrai įdomios – labai lietuviškos. Paskui jis vedė dvarininkaitę, o vėliau pasitraukė į Vokietiją ir gyveno Miunchene, visai netoli mūsų. Paskui persikėlė į Čikagą.

Petravičius kažko daug nenuveikė. Man 2 knygom viršelius padarė: „Sidabrinės kamanos“ ir „Devynios baladės“. Kas paprašydavo, tai sukurdavo iliustracijas. Šiaip yra jo grafikos darbų. Dabar jau miręs. Buvo gerai žinomas. Sumodernino lietuviškąją dvasią. Pagriebė, ką pasaulietinis menas jau buvo laimėjęs, ir perkėlė į lietuviškąją kultūrą. Prie vakarietiško pridėjo lietuvišką veidą. Lietuviški dievukai. Bendravo su rašytojais. Kaune priklausė „Arts“ grupei. Susitikdavo su žemininkais. Mėgo poeziją. Freiburge Jonyno įkurtoj meno mokykloj Petravičius dėstė grafiką.

O Meno mokyklos įkūrimo – tokia istorija. Po karo Vokietija buvo padalinta zonomis: prancūzų, anglų, amerikiečių, vokiečių. Prancūzų zonos viršininkas – generolas Šmitleinas. (Pavardė vokiška, bet jis buvo prancūzas). Nepriklausomybės laikais Kaune buvo prancūzų kalbos

profesorius. Mokėjo lietuviškai, draugavo su K.Jonynu. Karui prasidėjus, jis pasitraukė. O čia, Vokietijoje, Jonynas vėl su juo susitinka. Šmitleinas jau generolo laipsnyje, paskirtas prancūzų zonos viršininku. Tai susitikę jie išsibučiavo. Šmitleinas užklausė: „Kaip čia jums einasi? Aš noriu jums padėti“. Tai Jonynas paprašė, kad leistų įkurti mokyklą. Šmitleinas ne tik leido, bet stengėsi ir viskuo aprūpinti. Ir Freiburge lietuviai turi savo Meno mokyklą.

Kai Jonynas gavo leidimą mokyklą įkurti, tai visi, norintys mokytis meno, kurie anksčiau gyveno Tiubingene, persikėlė į Freiburgą. Jaunimas į ją plūdo. Vieni, kad rimtai norėjo studijuoti, kiti, kad gautų iš prancūzų valdžios išlaikymą. Daug ten jų buvo. Ir Katiliškis studijavo meną. Jam buvo įdomu, nes tuo metu neturėjo daugiau ką veikti. Čia susipažino ir su Liūne Sutema. Niliūnas dėstė prancūzų kalbą, Nagys – vokiečių kalbą. Savi profesoriai. Kaupas daktaro pareigas gavo.

Dar iš Tiubingeno jie atvažiuodavo į Miuncheną pasiganyt kultūriniu gyvenimu. Nes vokiečiams Miunchenas – tai kaip prancūzams Paryžius: menininkų, dailininkų, mokslininkų miestas. Atbildėdavo keliom dienom. Miunchenas priklausė amerikiečių zonai. Tai reikėdavo gauti leidimus. Nagys ir Niliūnas eidavo į koncertus, operos teatrą. Kazytė vaišindavo, ką sugriebus. Su maistu buvo sunku. Nagys rašydavo: „Kazy, alkanos burnos žada pas jus pasirodyt – pasakyk Kazytei“.

Ta Jonyno mokykla veikė nuo 1945 iki 1950 m. Iš tos mokyklos išėjo gerų dailininkų. Kai pradėjo leist emigruoti – visi išvažinėjo.. Dalis išvažiavo į Australiją: Račas, keletas tapytojų. Ten jie visą Australijos gyvenimą atgaivino. Įkūrė dailininkų organizaciją, dailės mokyklą australams, nes ten beveik nieko nebuvo.

Pats Jonynas taip pat išvystė plačią veiklą. Geras dailininkas. Gyveno jis Niujorke. Kai ten buvo pasaulinė paroda, tai padarė projektą Vatikano paviljonui. Išorė buvo architektų, o visą vidų pavedė Jonynui. Jis labai veiklus, gyvas, pilnas visokių sumanymų. Darė skulptūras, vitražus – viskas viskas buvo jo sutvarkyta.

Jonynas ir Market Parko bažnyčia sukūrė vitražus, paveikslus. Jis ir Vatikane, Šv. Petro bazilikoje, lietuvių koplyčią įrengė. Popiežiaus yra duota kelios tautoms Bazilikos požemyje įsirengti savo koplyčias. Tai Jonynas lietuvių koplyčias viską viską padarė: skulptūras ir paveikslus. Vengrų ir lietuvių koplyčios gražiausiai įrengtos. Šalia lietuvių yra lenkų koplyčia. Tai ji tokia blanki. Buvom aplankę kelionių metu. Viena koplyčia, Jonyno įrengta, yra ir Vašingtone.

Lietuviai yra išmaišę visą pasaulį. Daug kur pasižymėjo. Jau nuo senų, dar pagonybės laikų mūsų genuose vyrauja užkariautojų bruožai. Aidas senovės. Kiek svetimų kraštų buvom užėmę. Tik nemokam savęs įvertinti ir pasidžiaugti.

O Petravičius pagavo tą lietuvišką dvasią. Žirgeliai lietuviški, simboliški bažnyčių bokštai. Puikūs medžio raižiniai. Į gyvenimo galą pradėjo įvest ir daugiau spalvų. Jis turėjo savo paslaptį. Kiti panašiai darė, bet jiems neišėjo. Petravičius aiškiai turėjo savo paslaptį, bet niekam neišdavė. Tapyba ir ne tapyba. Neįprasta technika. Jis ir skulptūrų padarė nemažai. Mičigano ežero pakrantėj nusipirko namuką ir miškelio gabalą (kokią valandą važiuoti iš Čikagos) – tai ko jis ten nepadarė. Pilnas kiemas skulptūrų iš medžio. Namuko visos keturios išlaukinės sienos ištapytos nudažytais paveikslais. Viskas ant sienų kaip galerijoje. Kai pagalvoji – tai iš ko jie gyveno? Petravičius tai anksčiau dirbo. Gal vieną kitą paveikslą ir paroduodavo, bet ne per daugiausia.

Dar prieš mums atvykstant į Čikagą, Petravičius dirbo Valeškos dailės studijoje. Valeška, vitražistas, buvo įsikūręs labai prestižinėje vietoje. Vienoje pusėje Čikagos katedra, o kitoje gatvės pusėje – Valeškos trijų aukštų namas. Meno studija – bažnytinio meno dirbtuvė. Tai Petravičius ten kurį laiką dirbo ir gavo užmokestį. Valeška darė vitražus bažnyčioms, protestantams ir žydų sinagogoms. Ta dirbtuvė tapo populiari, nes įsikūrus tokioje geroje vietoje.

Kai Petravičius suruošdavo savo parodą, tai aš atidarydavau, pasakydamas kalbą. O paskui rašydavau recenziją „Drauge“ – lietuviška skulptūra. Šitame, man dovanotame paveiksle – svarstyklės: ant vieno svarsčio – saulė, ant kito – mėnulis. Lietuviai garbino gamtos jėgas. Ten aukštai, virš galvos – juoda saulė. Petravičius labai spalvingas žmogus. Kai paklausi, kas čia pavaizduota, atsako: „Aš pats nežinau. Taip išėjo“. Ingrida daug kur cituoja mano žodžius. Šis straipsnis „Egzodo literatūroje“ pasirodė paskutiniu momentu. Kai kurie vis vėlavo. Liūlevičienė

turėjo parašyt apie Pūkelevičiūtę, ir vis nesulaukiu. Paskui su ašarom praneša: „Negaliu“... Teko man pačiam užbaigti...

DAILININKO GALDIKO SĖKMĖ

Kauno meno mokykla ten, ant kalno, tai buvo dailės centras Lietuvoj, kaip dabar Vilniuj Dailės institutas. Tiesiog vadinosi – Meno mokykla. Galdikas ten profesoriavo. Ten dėstė ir kiti menininkai po Pirmo pasaulinio karo iš visų pakraščių sugrįžę į Lietuvą. Ir Varnas, ir Galdikas. Arbit Blatas, Lietuvos žydėlis, buvo jo studentas. Jis mokėsi kartu su Valeška, Petravičium. Baigęs Meno mokyklą, kelis metus dar pagyveno Lietuvoj, paskui išvyko į Ameriką – į pasaulinį meno centrą – Niujorką. Laimės ieškoti. O per jį ištiko laimė ir Galdiką – tai tokia pasaka, bet ji visiškai tikra.

Galdikas kartą, atvažiavęs iš Niujorko į Čikagą, užėjo pas mus. Po truputį išsišnekam apie šį, apie tą. Klausiu, kaip profesorius įsitaisęs Niujorke. Sako: „Neblogai. Parduodu vieną kitą paveikslą, taip ir verčiuosi. Užtenka. Už savo dabartinę padėtį esu dėkingas buvusiam studentui Arbit Blatui. Po jo studijų tarp mūsų nebuvo jokių ryšių. Aš atvykstu į Niujorką, turiu pastogę, bandau įsigyvent, bet nesiseka. Einu per galerijas, siūlydamas savo darbus. Angliškai dar nemoku, nesusišneku. Pažiūri pažiūri ir neima. Mažai dar tą Niujorką pažįstu ir tų galerijų papročius, ir vis nieko nepešu, netinku su savo darbais. Pabūnu kokią dieną ir vėl einu – ir vis nieko.

Ir štai kartą man slampinėjant, kažkas uždeda ranką ant peties. Atsisuku – gi Arbit Blatas – mano buvęs studentas. „Profesoriau!“ Apsikabinam, išsibučiuojam kaip draugai geriausi. Jis ir klausia, kaip aš įsikūręs. Sakau, bandau laimę, bet su ta laime dar nesiseka. Ieškau galerijos, kur galėčiau savo parodą išstatyt, gal tada kas užsikabintų ir būtų man pradžia gyvenimo. Nors nemažai dirbu, bet niekur negaliu parduot. Nežinau eigos, kur reiktų kreiptis, pas ką – nieko neturiu.

„Profesoriau, sako, aš pasistengsiu Jums padėt. Šiandien dar nieko negaliu pasakyt, bet susitikim po trijų dienų, jei ką sužinosiu, tai bandysime tą įkūnyt“. Sutartu laiku aš nueinu. Jis jau laukia manęs. Diena ūkanota. Mes su lietpalčiais ilgais abudu. Jis sako: „Dabar, profesoriau, aš eisiu su Jumis į galeriją. Jums tikrai pasiseks. Tik va: aš viską šnekėsiu, kai nueisim. Jūs tik „okey“ ir vieną kitą anglišką žodį pasakykit. O mudu – arba sutarsim, arba nesutarsim“. Dar prieš nueinant jis man paduoda laikraštį. Čia, sako, žydiškas laikraštis. Jūs įsikiškite į lietpalčio kišenę taip, kad matytųsi antraštė ir, kai mes šnekėsime, stenkitės taip atsistot, kad jis tą laikraštį pastebėtų. Jei vaikščiosim ar sėdėsime, tai užimkite tokią poziciją, kad tas laikraštis kristų į akis, ir suprastų, kad žydas atėjo pagalbos. Ir tikrai pasisekė – sutarėm.

Už trijų savaičių mano paroda atidaroma galerijoje. Visur skelbimukai iškabinami. Ir man pasiseka – parduodu keletą paveikslų, nors nelabai tikėjau, kad gali nupirkti. Žydėlis pravedė agitaciją, nes galerijos visos žydu rankose. Jie susitaria – kieno pirkt. Sako, aš pabandysiu padaryt, kad jie pirktų. Ir taip man padėjo tas lietuviškas žydėlis Arbit Blatas.“

Ar Galdikas geriau įsikūrė – nežinau. Nes vėliau nebuvom pas jį užsukę. Bet Čikagoj, Lietuvių jaunimo centre, buvo suruošęs gal tris parodas. Tada jis atvažiudavo, užeidavo pas mus, pernaktodavo. Lionytei parnešdavo žaisliukų. Šiaip tarp mūsų kasdienės draugystės nebuvo, bet iš tolo labai gerai vienas apie kitą žinojom.

Dar pasakysiu, kaip pas Galdiką pirkom pirmą savo paveikslą. Gyvenom dar Baltimorėj ir nutarėm įsigyti paveikslą. Norėjom patys turėti ir Galdiką paremti. Tada 5 doleriai mums dar buvo didelis pinigai. O 200 už paveikslą – Galdikui didelis pinigai. Ir vienam, ir kitam gerai. Leonardas Andriekus, gyvendamas Niujorke, draugavo su Galdiku. Su mumis taip pat ryšį palaikydavo. Tai užsiminėm, kad norėtume turėt Galdiko darbą. Jis sako: „Gerai, aš jus nuvesiu. Einam, patarpininkausiu, išsirinksit. Ir jam bus gerai“. Andriekus labai domėjosi menu ir nebloggeriais nusimanė. Taip ir padarėm. Nuvažiavom į Niujorką, nuėjom pas Galdiką. Jis gyveno viename kambaryje, o antrame buvo sukrauti paveiksliai. Prisimenu, kad mes atsisėdom ant lovos abu,

pristūmė stalą, o iš kitos pusės turėjo, rodos, tris kėdes – tai susėdo Galdikai ir Andriekus. Galdikienė atnešė pietus.

Pavalgę rinkomės paveikslą. Išsirinkom sau patikusį. Kažkoks Niujorko apylinkių vaizdas. Matosi ir kalnai. Tikras galdikiškas paveikslas, yra tų jo mėgiamų spalvų. Galdikienė pasiūlė pirkt ant išsimokėjimo – po 5 dolerius atsiųst kas mėnesį. Ir kiti taip daro. Sutarėm. O kiek pradžiai įmokėjom – neprisimenu, gal 50. Labai džiaugėmės tuo savo pirkiniu.

Galdikas daug padarė, bet jis per anksti mirė. Buvo suruošęs parodų ir lietuvių kolonijose. Tematika gana įvairi. Daugiausia gamtos vaizdai. Net žemaičių kapinaites nutapė – Lietuvą prisiminęs. Po Galdiko mirties Galdikienė nusikėlė į Putnamą, o jo darbai atiteko Putnamo seselėm. Dauguma darbų jau anksčiau buvo išsiųsta į Lietuvą. Lietuviai jo darbus pirkdavo. Iš noro turėti ir noro paremti. Čikagoj ir kiti dailininkai ruošdavo parodas: Jaunimo centre buvo speciali salė. Ten buvo daugelio – ir Igno, ir Augiaus, ir Rato. O vėliau – jaunesnių. Varno – „Mindaugo karūnavimas“.

Taigi – Arbit Blatas! Lietuviai turėtų pasimokyt iš žydų, kaip vienas kitam reikia padėti. O – dar! Vieną vasarą su dukra Elenute keliaujam po Europą ir užsukam į Veneciją. Apsistojam keliom dienom. Kartą nueinam į vadinamą žydų „getą“. Tai senoviškas getas. Kol Amerika dar nebuvo atrasta, visas Europos biznis eidavo į artimuosius ir tolimuosius rytus. Venecija tapo prekybos centru. Pagrindinis prekių pervežimo punktas – getas, kuris diktavo visą biznį tarp įvairių kraštų. Prekyba visada buvo žydų rankose. Getas – tai jų gyvenama vieta. Jie apsitverdavo, pastatydavo vartus, sargybinių ir bet ko į savo teritoriją neįleisdavo.

Atradus Ameriką dauguma jų biznierių su visu kapitalu persikėlė į Amsterdamą. Ten ilgai išsilaikė žydų prekybos centras. Turėjo laivyną. Prekiavo su visu pasauliu. Jų rankose buvo visas biznis.

Dabar mes nueinam į tą getą Venecijoje – viskas gražiai sutvarkyta. Žmonių labai mažai. Tik turistai vaikščioja. O namai beveik tušti. Vieni suremontuoti, kiti dar vargani. Žiūrime, tviska visai atnaujinta žydų sinagoga. Išsiskiria iš visų aplinkinių, matyt, naujai restauruota. Nueinam. Prie durų varinė lenta ir užrašas toj lentoj angliškai ir itališkai. Šita sinagoga remontuota tokiais ir tokiais metais, po antro pasaulinio karo. Projektui ir restauravimo darbams vadovavo Arbit Blatas. Matai, kalbam – vėl susitikom. Elenutė sako: čia įdomus atsitiktinumas. Ten kokios nors tarptautinės draugijos davė pinigų, klojo Venecijos miestas ar globėjai – matyt, sugebėjo susirasti, nes gerais pinigais kvepėjo... Sakau, kad lietuviai taip sugebėtų...

IŠ AMERIKOS ISTORIJS

Dvylikos metų karas. Anglai sumušė prancūzus Kanadoj ir įsiveržė į Ameriką. Laivynas atplaukė ties Baltimore ir ten jie išlipo. Užėmė Baltimorę ir nužygiavo iki Vašingtono. Miestą uždegė, ir Vašingtonas liepsnojo taip, kaip Maskva Napoleono laikais – kai iki pamatų sudegė. Bet anglai miestą uždegė apšaudydami iš laivų. Jūroj sustojo laivynas ir šaudė. Tada jie išlipo ir užėmė sudegusį Vašingtoną. Galima sakyti, tai visai netoli nuo Baltimorės. Dabar ten padarytas istorinis parkas, draustinis. O šalia jo – mūsų Jurgis gyvena. Ten įvyko mūsų su amerikiečių savanoriais. Amerikiečių savanoriai – tokie berniukai, gavo šautuvus ir išėjo prieš anglus. Bet anglai juos nustūmė iki Baltimorės priemiesčių. Tada du berniukai, tokie „tynedžeriai“, beveik dar nesubrendėliai, su šautuvais ėlipo aukštai į pakelės medį ir laukia. Anglai žygiuoja apačioj ir į medžius nesidairo. O šie tyli su šautuvais medyje tupėdami ir pamato, kad atjoja ant gražiausio arklio puikiai apsirengęs karininkas ir dar kažkokie palydovai aplink. O tai buvo anglų armijos vyriausias vadas. Tai tie nusitaikę pliumptelėjo iš medžio – tas keberioškšt – ir nebegyvas. Anglų generolas, visos ekspedicijos vadas. Tada sustojo visas žygis. Anglai į Baltimorę nebesiveržė, pasitraukė į pakrantę, pernakvojo ir išplaukė tuo keliu, kur atėję.

Bet tą 12 metų karą su anglais buvo patys amerikiečiai išprovokavę. Kadangi anglai buvo užangažuoti Europoj, prieš Napoleoną, tai buvo galvojama, kad jie neatsiūs čia greit savo kariuomenės. Amerikiečiai galvojo, kad Kanadoj jų nedaug – tai užpulsim, paimsim ir viskas. O

pasirodo, ten buvo pakankamai anglų kariuomenės. Tai amerikiečiai puolė Kanadą ir jau buvo įžygiavę, bet buvo sumušti.

Ilgai tos Amerikos kaip valstybės dar nebuvo. Žemės valdė prancūzai, anglai. Prancūzija buvo stiprai įkėlusį koją į Ameriką. Visa Luiziana buvo jos rankose. Amerika prasidėjo rytiniam pakrašty. Apalačų kalnai buvo riba. Iki Apalačų kalnų nuo Baltimorės nėra 100 mylių. O kitoj pusėj į vakarus – tušti plotai – prerijos, indėnai. Valstybės dar nebuvo.

Kanadoj, Kvebeke jau buvo įsitvirtinę prancūzai. Tai jie pagal didžiuosius ežerus stūmėsi į priekį ir jau pasiekė Detroitą (prancūziškas pavadinimas – De trois). Prancūzai skersai išilgai per visą Ameriką iki Meksikos buvo nuėję. Galima sakyti, iki pat Ramiojo vandenyno. Jie su indėnais gražiai sugyveno. Bet jiems tai tolimos valdos – sunku aprūpinti, sunku apginti.

Anglai atsistūmę iki Apalačų kalnų, pradėjo brautis toliau į vakarus ir stūmė prancūzus. Pradėjo supirkinėti tas žemes. Prancūzai pardavė milžiniškus plotus. Amerikonai nupirko, nežinodami, nei kas ten yra, nei ką. Ten dar baltojo žmogaus koja nesiekė. Ilgai ta žemė iki pat vandenyno nebuvo iširta.

Tokie du amerikiečių keliautojai, tyrinėtojai – Klarkas ir Luji – pasiryžo visomis upėmis praplaukti ir ieškoti neištirto pasaulio. Tai pirmieji amerikonai (kilę iš Anglijos) pasiekė Pacifiką – Ramųjį vandenyną. Plaukė Misisipi upe, plaukė Misuri upe, paskui Kanados Kolumbija, kurios žiotyse pamatė vandenyną ir įsmeigė Amerikos vėliavą. Jie buvo mokslininkai: braižė, darė žemėlapius, planus. Jie keliavo su visa ekspedicija. Ir kaip aprašo: vieni pakeliui mirė, kiti ten pasiliko, jau nesiryžo grįžti. Ir ligos juos puolė, ir žiema užpuolė – daug negandų patyrė. Tada keliautojai vyko su visa manta.

Jie turėjo susitikt indėniškų genčių, o indėniškai nemokėjo. Tai jiems nusišypsojo laimė. Paėmė su savim indėnę, kuri buvo pagrobta visai iš kitos, iš vakarinės genties. Ir pagrobėjai jai leido grįžti į savo tėviškę. Ji plaukė su Luji ir Klarku. Daug žinojo, mokėjo indėnų kalbas ir jiems buvo vertėja. Čia buvo didelė laimė, nes vargiai jie savo tikslą būtų pasiekę.

Mes keliaudami prie vienos upės ant uolos radom tų tyrinėtojų įrašus. Jau žinojome, kad ten turi būti įrašas. Patys matėm uoloje iškirstus autografus: Klarkas, Luji ir data. Paskui vienoje vietoje radom, kaip indėnai laidoja savo „čyfus“ – savo vadus. Tai iškeldavo juos aukštai ant tokių stulpų, kad nuo žemės žvėrys nepasiektų. Jų nedegino. Įvyniodavo kaip mumijas į buivolų odą, kailius ir ten palikdavo. Jie tą mokėjo padaryti.

Tada prasidėjo faktiškas Amerikos užkariavimas. Anglai ėmė važiuoti į vakarus. Kiek pavažiavę, kūrė sodybas ir įsitvirtino. Vietiniai, teisėti Amerikos gyventojai – indėnai, bet jie pamažu buvo stumiami iš savo žemių. Ten buvo begalinės prerijos. Buvo manoma, kad jos netinka javams auginti. Niekas ten nesėjo. Augo ten tokia dygi žolė, parusdavo, paskui supūdavo. Nuo žaibų prerijoj ta žolė nudegdavo ir vėl ataugdavo.

Už Apalačų pavažiavus yra Kanzaso steitas (valstija) – tai ten tikros prerijos. Sako, pirmieji pradėjo žemę dirbti emigrantai iš Rusijos. Dar likę kapinės, kryžiai. Elenutė vis ruošėsi nuvažiuoti ir iširti, o gal ten lietuvių kryžiai stovi. Po 1831 ir 1963 metų sukilimų daug lietuvių atsidūrė Amerikoje. Bėgo ir laimės ieškodami, ir bijodami patekti į rekrūtus – caro kariuomenę. O jei atvykęs iš Rusijos, tai rusu ir užrašydavo. Mažu lietuviai padėjo įdirbti tas prerijas...

Dabar tos prerijos – derlingiausi žemės plotai. Tęsiasi nuo Meksikos įlankos per Teksasą ir kitas valstijas iki šiaurinės Kanados. Visos prerijos dabar dirbamos. Trąšų pila – kiek reikia. Tai Amerika visą pasaulį gali išmaitinti, kiek ten išaugina derliaus. Pupelių, javų, kviečių. Viskas techniškai padaryta. Savininkas gali ir didelius plotus turėti ir ten negyventi. Gal jis įsikūręs Niujorke ar kitam mieste, o jo nuosavybė – tūkstančiai hektarų prerijos. Ir užsėja neužmatomus plotus, nuo horizonto iki horizonto. Pažiūrai, javai kaip jūra banguoja. Mes skersai Kanzaso valstiją važiuojom visą naktį. Ten kviečių žemė. Vakare sėdom automobiliu ir lėkėm. Rytas išaušo tik ties Kansas Siti miestu. Pagalvot – koks greitis automobilio, o aplink kviečiai ir kviečiai.

Dabar – kaip juos sudoroja? Yra laukų apdirbimo kompanijos. Savininkas tai kompanijai nepriklauso. Kompanija turi visą techniką: sėjimo, nuėmimo, kūlimo, malimo – viską apdoroti javams. Savininkas tik padaro sutartį ir sėdi ramus. O kompanija pradeda nuo pietų, nuo Meksikos įlankos ir eina iki šiaurės Kanados. Pirmą pasėja, paskui nuima, eidami iš pietų į šiaurę.

Milžiniškas atstumas. Prie Meksikos javus pjauna jau birželio pradžioj. Paskui stumias vis tolyn tolyn, o Kanadoj javus nuima jau rugsėjo, spalio pabaigoj. Išveža, parduoda. Viskas baigta. Per žiemą taiso techniką. Tos kompanijos iš to gyvena. O savininkas nė rankos nepajudina: padaro sutartį ir gauna pinigus.

Bet prerijose pavojinga. Kovo, balandžio mėnesiais prasideda tornadai. Tai kaip piltuvėlis koks pradeda suktis, o paskui susidaro baisus vėjas ir auga į plotį, į aukštį. Ir jei ta smailuma, tas vamzdis siekia žemę, tai ką pagriebia – tik dulkės lieka. Iš namų, iš žmonių ir iš visko. Tai prerijų baubas. Jis greit praeina. O prie vandenynų – uraganai. Žodžiu, Amerikoje visur pavojinga gyventi. Prie Pacifiko, tai bijok, kad žemė drebėdama tavęs neužgriūtų, prerijose bijok, kad tornadas nesusuktų, o rytiniam pakrašty, kad uraganas namų ir tavęs nepaskandintų.

Kaip dabar mūsų Jurgio sodybą Baltimorėje paskandino uraganas. Gerai, kad nors namo nenunešė, nes galėjo paplauti ir nutraukti į jūrą. Viskas vyko taip staigiai. Tik siūbtelėjo banga ir viską užliejo. Kiemą, medžius, namą. Viskas atsidūrė po vandeniu: stalai, sofas, kilimai, daiktai. Kambarius apsėmė iki dviejų metrų. Tokia milžiniška jėga. Verandos stiklinės durys, paskui iš verandos į kambarius stiklinės durys – tai išmušė, nors stiklas storas kaip automobilio. Didžiulė jėga. Viskas sutrėškėjo. Ir išplovė daug ką. Paskui po kelių valandų vanduo nuslūgo.

Baltimorė yra prie iškyšulio, panašaus į Kuršių Neriją: iš vienos pusės Česapyko įlanka, iš kitos – Atlanto vandenynas.

POKALBIS APIE KRĖVĘ, SENATVĘ IR ANAPILĮ

Kazimieras. Aš kartą labai išsigandau. Mano buvęs profesorius Krėvė Filadelfijos universitete profesoriavo, savo dukters šeimoje gyveno, o vietos lietuvių bendruomenė jam 75 metų minėjimą iškilmingą suruošė. Padarė literatūros vakarą su rašytojais – iš Kauno, iš Baltimorės. Ir aš nuvažiauvau. Paskui po tos programos gretimoje saliukėje – užkandėlė. Ten ant staliukų sudėtos vaišės, tai pasiima kiekvienas ir su stikluokais šnekučiuojasi, sustoję po du, po tris. Įstrigo man profesoriaus elgesys. Jis vis prie vienos kitos žmonių grupelės prieina, ir aš paseku, ką jis šneka. O jis nieko kito nekalba – tik apie senatvės sunkumus. Kaip žmonės jį pamiršę, kaip Lietuvoje niekas nebemini, kaip čia net jaunimas ignoruoja, jo nemato. Kad jis vienas paliktas, todėl gyventi pasidarė nepakenčiama. Visą laiką tik šitokios ir šitokios temos. Sakau, Dieve neduok tokios senatvės sulaukt, kad nieko kito – tik dejuot ir skųstis belieka.

Onutė: Senatvė tai senatvė, bet ką jūs galvojat apie pomirtinį gyvenimą. Laukiat jo ar nelaukiat? Mane neseniai aplankė vienas pažįstamas „kunigėlis“, kuris šventai įsitikinęs Anapilio grožybėm, turtingumu, galimybėm augt dvasiškai, tobulėti, patirti dar šimtus pasikeitimų, artėjant prie Dievo. Tiesiog fanatiškai susižavėjęs, tiki ir laukia, kad angelų pulkai jį nusineštų į tą paslaptingą Rojaus pasaulį. Susirgęs melste meldė Tėvą, kad greičiau pasiimtų į išsvajotą Anapilį. Jokios abejonės, jokia kritika ar samprotavimai jo neveikia.

Aš pati to pomirtinio gyvenimo negaliu įsivaizduoti ir visai netrokštu. Dievas žmogui davė tokią gražią dovaną – gyvenimą, tai reikia stengtis jį išnaudoti ir kaip galima tobuliau jį praleisti. O kiti šitos dovanos nebrangina ir nori dar daugiau, dar daugiau. Gobšuočiai. Šitas gyvenimas jiems laikinas, jaučiasi pasmerkti vargū – vien sunkus darbas, kančių vieta. Ištrėmimas. Ir laukia Rojaus – ramybės, susėdus prie Dievo sosto, klausytis dangiško angelų giedojimo. Man tai šito gyvenimo iki soties. Buvo visko: bėdų, vargų, buvo džiaugsmo, daug kelionių, daug gamtos, daug saulės ir vandenų, daug bičiulių. Aš galvoju, jei Dievas davė tokią galimybę, kurios neišnaudojai, tai ar turi teisę melstis ir reikalauti kitokių gėrybių? Už kokius gi nuopelnus? Tikrai esu soti. Man užtenka. Dangiškų pyragų nesitikiu ir nelaukiu. O kaip jūs žiūrit į tą būsimą gyvenimą: rimtai ar su abejonėmis? Ar tikitės dar ko nors šituos kelius užbaigus? Ar labai trokštat to būsimą, o gal užtenka kiek čia atsibuvot?

Kazimieras: Koks mano požiūris? Nenoriu tik pasakot daug. Nenoriu rodytis šventuoju, nenoriu rodytis ir prakeiktuuju. Cha... Apie tai aš kalbu tik su kunigu. Su žmonėmis – tai šnektų užtenka apie dabartinį gyvenimą. O pas Dievulį tik du bendrabučiai – dangus ir pekla. Jei

dangaus išsižadi, tai kur tave dės? Nėr kur daugiau – tik į peklą. Onute, o kodėl kunigėlis pas tave atėjo, a?

Kazytė: Matai, nenori būt atviras. Tikisi išsisukti nuo atsakymo. O mudvi su Onute nutarę, kad užtenka ir šito. Nesam didelės egoistės. Dievas, jei nesutinka, gali kito ir neduot. Gyvenimas buvo gražus, pilnas visko: vienąkart sunkiau, kitą lengviau. Įdomu. Įvairu. Kai gerai būna, tai ir visai puiku. Man ir šito užtenka. Svarbu tik, kad nepakliūčiau į peklą. Ten tai visai nesinori.

APIE ŽEMĖS DARBUS

Šiandien mes nuklydom vėl į Kiršus ir prisiminėm žemės darbus.

Kiekviena senesnė karta, kuri nueina nuo scenos, sako: čia netvarka – turit daryt kaip mes darėm. Taip kiekvienoj srity – ne tik mene, ne tik dainoj, ne tik papročiuos. Net ir paprastuos darbuos reikėjo pakaitos. Prisimenu: mano senelis iš Pajevonio parapijos pasakojo, kaip jis nusipirko bulvėms kaupti žagrę. Su arklų kaupia, o ten vienas ar du noragai. Anksčiau kaupdavo su rankiniu matiku. Matikas – tai toks medinis kotas ir užlenktas kastuvėlis, panašus į lėkštutę. Tai žmogus eina vagute ir vienoj, ir kitoj pusėj tuo kastuvėliu bulves apkaupia. Arba padaro griovelį, bulves sumeta, o tada išeina pulkas ir tas bulves apkaupia. Šimtus metų taip darė. O kai mano senelis parsivežė žagrę – tai didžiausias dyvas. Žiūrėkit, ką Bradūnas parsivežė bulvėms kaupti! Apžiūrėjo aptarė, galvom palingavo. Kažin, Bradūnai, jei tu su šita žagre apkaupsi, matysi – kaip liksi be bulvių. Išmins arklys, tą žagrę traukdamas. Iškryps į šoną tas noragas ir išvers bulves – nieko čia neišeis. Tu liksi be bulvių.

Dabar rudeni, kai tas bulves reikia kasti, ateina kaimynai pažiūrėt, kaip atrodys: pradės bulves arti – o jų nėra. Žiūri žiūri, mato, kad bulvės dar didesnės, niekur nesužalotos, arklys neišmynė. Tik arklį reikėdavo vedžiot. Jei koks ramus, senesnis, įpratęs, tai ir pats eidavo vaga. O kitus tai vedžiodavo piemenukas ar kas kitas. Rodos, paprastas daiktas, kitaip ir negali būt – viskas keičiasi. O prieš 10 metų tada buvo sunku įsivaizduot, kad bulves galima kaupt su žagre, o ne su matiku. Tai kaip stebuklas.

Kazytė: O mano tėviškėj įtaisė bulvėm kasti mašiniķę. Tai trys kaimynai: Mozūraitis, Kalinauskas ir mano tėtė susidėję įsigijo tą mašiniķę. Žinau, pirmoji dalis – irgi noragas, jis iškelia tas bulves, o užpakaly – tokios šakutės – jos sukdavosi į visas puses. Tos šakutės turėjo savo pavadinimą, tik dabar pamiršau – jos kaip maišytuvus. Tai noragas išaria bulves, o jos išbarsto virš žemės. Belieka tik surinkti. Kiekvienas turi po dvi pintines: į vieną renka bulves, į kitą – bulvukus kiaulėms. Bet tos šakutės ima ir nulūžta, tai visada turėjo atsarginių. Dar Alvite kokia davatkėlė pasisodindavo bulves su spatu, bet kaime ūkininkai jau tvarkėsi naujai.

Mano tėviškėj naujovė buvo ir grėbalka – didelis geležinis grėblys. Turi sostą, ant jo atsisėdi, arklys įkinkytas, su tuo arkliu važiuoji per kvietieną. Tas grėblys semia, traukia šiaudus. Kai prisipildo, nori, kad iškristų, spusteli rankeną, jis pasikelia ir palieka šiaudų glėbį. Tada vėl nukrinta, ir vėl važinėji sau toliau. Su ja kitur ir šieną grėbdavo, bet pas mus šieno beveik nebuvo. Gal tokia platuma prie upeluko. Tai ten koki du vežimai šieno. Kai pripjaudavo, tai pradalges reikėdavo iškapstyt, paskui po kelių dienų į kitą pusę apversti. Vėliau sugrėbdavo ir sudėdavo į kupetas. Sugrėbdavo sugrėbdavo, o man galva sukosi. Taip norėdavau šieną grėbti ir negalėdavau – galva svaigo. Toks stiprus tas šieno kvapas. Vos nuleidus galvą ilgiau pabūni, toks svaigimas iki apalpimo. Nu, negalėdavau. Ne – tai ne...

Onutė: O pas mus tai galingos pievos ir šienavimo labai daug. Prie Šventosios, už trijų kilometrų nuo namų, 7 ha. pievų. Tai pripjauna keturi vyrai su rasa galybę pradalgijų, ilgiausių. O mes einam ir grėblio kotais kapstom žolę į šalis, kad geriau džiūtų. Nuvarai pradalgį iki upės, išsimaudai, atsigauini truputį ir imi kitą. Jei ne vanduo – būtų labai sunku. Paskui vartymas, grėbimas, krovimas į plačias koras. Tą vežimą reikia su kartimi stipriai priveržti, kad šienas neišsibarstytų vežant siauru keliuku per mišką. Pušų šakos braukia per vežimo šonus. O jei tos koros, važiuojant pakriaute, apvirsta – ak, tu Dieve, tai prikelt jau reikia visų talkos. Ne juokai.

Kartais įsigudrini ant viršaus pasilikti, tai linguoji per mišką apsikabinęs kartį, kad nenukristum. Minkšta, kvepia. Vabaliukai ropinėja. Dar koks žiogas sučirškia paausy. Vežimai dideli, vos pro klojimo duris įlenda. Tada šieną reikia sukrauti į prėslus, gerai suminti, kad sutilptų. Šieno primūrydavom pusę klojimo. Paskui susinešam patalus ir miegam ant jo iki pat rudens. Šienas mūsų ūkyje – pagrindinis dalykas. Laikėm gal 12 karvių, dar prieauglio, ketvertą ar penketą arklių – viskas sueidavo.

Kazimieras: O Suvalkijoje laukai daugiausia dirbami. Ten pagrindinis pašaras tik dobilai. Žaliuodavo jie kiek akys užmato. Paskui pripjaudavo galybę, prikraudavo pakraiges. Dobilai! Visokių jų buvo. Vieni – baltukai, tai balti žiedai, kiti – raudoni. Nuo pašaro priklausė ir pienas. Jei baltukais šerdavo, tai tas pienas beveik saldus. Tokis geras skonis. Dobilai taisė skonį. O kai pradėjo cukrinius auginti ir išspaudom šert – viskas pasikeitė. Kai nuveždavo parduot tam tikrą kiekį cukrinių runkelių, tai gaudavo išspaudų gyvuliams šerti. Kai jos šviežios – tai visai geros, bet kai prarūgdavo – visas kiemas smirdėdavo. Ir tas pienas jau ne toks skanus. Tai mes vieną karvę specialiai atskirai laikydavom, išspaudom nešerdavom, kad galėtume gerti pieną normalų. Pašarai labai labai atliepdavo.

Dar kvietiniais šiaudais pašerdavo, jei likę su grūdais. Paskui dar visokių – motiejukų, žirnių, vikių primaišydavo. Tą mišinį vadindavo mirgeliu. Pas mus nei grikių, nei lubinų nesėjo. Tai Aukštaitijos smėlėtų kraštų augalai. Ir dar į Lenkijos pusę. Lubinai gražu: geltonuoja, mėlynuoja laukai. Aš lubinus pirmą kartą pamačiau važiuodama į Alvitą, apie Pašeimenius. Ten vienas ūkininkas sau lubinų pasisėjęs. Dar klausiau, kas čia per augalas? Parūpo sužinot, gal čia kas gardu.

Žirnių grūdams taip pat neaugino. Nebent prie namų, prie cibulių kokią lysiuokę vaikams. O laukuose – tai ne. Pas mus tik kviečiai, rugiai, vasarojus. Dar sėdavo daug avižų, miežių. O kviečiai – tai žieminiai ir vasarūčiai. Jei pasėja rudenį – tai jie sudygsta, kaip marios banguoja, o pavasarį jau ūglius leidžia. Pavasariniai – jau kitos rūšies. Vasarūčiai ta prasme gerai, kad neišguldavo – neaukšti. O žieminiai išauga kaip mūras, ir lietūs dažnai juos suplaka iki žemės.

Viskas tik buvo buvo. Bet kas buvo, tai ir baigėsi...

BUS IR LAIDOTUVĖS

Viskas tik buvo buvo. Bet kas buvo – tai ir baigėsi.

Kazytė: Aš šiandien nufilosofavau, tvarkydama pinigus. Būtų gerai, jei Dievulis pasakytų, kiek ilgai dar gyvensi. Labai būtų gerai. Galėtum apskaičiuoti, kuriam laikui dar planuoti, galėtum sau ramiai viską susitvarkyti. Taip ar kitaip. O dabar tik galvosūkis.

Kazimieras: Jo jo! O dabar, sakykim, tu pirma numirsi, ką man daryt? Aš nežinosiu nei nuo ko pradėti tavo šarvojimą. Kur ieškot, kur skambinti? O jeigu aš numirsiu, ar tu žinosi su kuo sutarti? Kur tą graborių rasti? Kaip su tom kapinėm?

Kazytė: Tik nesirūpink. Tau nieko nereiks daryt. Nes tu nieko ir negali. Bus kas pasirūpina. Tau tikrai nieko nereiks daryti. Nereikia apie tai net galvot. Yra tarnybos, yra žmonės, kurie viską atlieka. Dabar gali net piršto nepajudinti ir būsi palaidotas.

Kazimieras: O tave palaidojus – mane paliks. Paguldys vieną. Guli guli, lauki lauki diena po dienos – ir esi užmirštas. Nieks paskui ir nesuras. O prisimeni, laikraštyje skaitėm, kai žmogų tik po pusės metų surado. O buvo dar įvykis, kai lavonus sukeitė. Žmonės ieško, kur tas tikrasis. Nori grabą atidaryt, bet mirusio giminės neduoda... Tai juokas su ašarom.

Kazytė: Tai palauk, rodos, Axel Muntės viena novelė labai graži – apie traukinio palydovą. Tas herojus pasamdomas traukinio palydovu. Jis turi du grabus pristatyt giminėms į skirtingus kraštus. Vienas yra rusų generolas – reikia nuvežti į Rusiją, kitas – prancūzų didiko sūnus. Abu mirę Vokietijoje. Nu, ir palydovas lydi. Kai pasiruošė, atrodė, viskas gerai sutvarkyta. Bet dėl kažkokio atsitiktinumo jis ima ir patikrina. Prancūzas jau nuvežtas ir palaidotas, o ten, pasirodo, buvo rusų generolas. Ką daryt? Į Rusiją vietoj generolo jis veža tą jaunuolį prancūziuką. Bet

niekam neišduoda paslapties. Bet ten kaip gražiai aprašyta apie tą jų amžinąjį poilsį, kokius gražius linkėjimus jis vienam ir kitam duoda. Nu, ir va.

Kazimieras: Aš, rodos, jau pasakojau apie vyskupą. Prieš karą daktarų nebūdavo kiekvienam miestukyje. Susirgus nei kas veždavo pas daktarą, nei į namus atsikviesdavo. Numirė žmogus, daktaras net nepatikrina ir užkasa žmogų žemėn. Čia neišgalvota istorija, kadangi vyskupas Brizgys „Draugo“ redakcijoje pasakojo. Apie šermenis išėjo kalba. Sako, vyrai, tai mano kaime gimtajam taip atsitiko. Numirė žmogus, pašarvojo seklyčioj. Už ilgo stalo tam pačiam kambary, šalia pašarvoto, susirinko kaimo giedoriai ir gieda dieną ir naktį. Ir, sako, vieną vakarą, jau prieš laidotuves, jiems giedant atsisėda pašarvotasis karste, pasižiūri į giedančius ir sako: „Vyrai, ko jūs čia triukšmaujat?“ Tai visi giedoriai su durimis ir su langais išlėkė. O kai po dviejų ar trijų metų tikrai numirė, tai tik į trečią dieną susirinko giedoriai.

„Ko jūs čia, vyrai, triukšmaujat?“ Jau vien tas paklausimas vertas literatūros. Vyrai, ko jūs čia triukšmaujat?.. Birutė prikurtą paslaptinę aplinką ir išeitų puiki novelė. Ale, kodėl tokia baimė mirusių? Mirtis vis tiek turi paslaptinę, baimės, nerimo. Gaila, kad Birutė dabar nieko nebegali.

Kazytė: Tėtis dabar skaitė apie Giunter Gras, Hemingvėjų, Rilke „Šiaurės Atėnų“ paskutiniam numeryje. Pasakojimai iš jų biografijų. Tai visų gyvenime įvairiausių bėdų būta. Rašo rašo, o kai kas nors atsitinka – rašyt nebegali. Pertemta dvasinė lygsvara. Ir viskas. Atiduoda per didelę duoklę savo protinių sugebėjimų – jausmams, kūrybai, o normaliam gyvenimui ir nebeužtenka. Bet kad taip daugeliui. Ir tu daryk, ką nedaręs! Perdaug įsigilina, atiduoda, o paskui ir nepritenka. Taip dabar ir Birutei. Kazimieras tai vis dar išsilaiko. Labiau ant žemės stovėjo. Į kitokį nebūčiau žiūrėjus. Sakau, man su tavim bėdų nėra! Tu visą laiką buvai toks – ant žemės vaikščiojantis žmogus. Tau tos pusiausvyros užtenka. Neišsisėmei. Žemiškas, normalus buvai.

Kazimieras: Tik dėl tos žemės meilės vargu mane į dangų įsileis. Tai bus bėdos. Šv. Petras tik parodo tave, sėdinčią tarp angelų, ir vėl užtrenkia duris. Ir dar pastūmėja...

Kazytė: Aš vis tiek tave įtraukčiau. O jei ne, sakyčiau Dievui: neleidžiat jo, tai ir aš išeinu...

PASKUTINIAI EILĖRAŠČIAI

Kazimieras: Na, gal sugrįškim iš ano pasaulio į šitą. Turiu čia penkis trumpus eilėraštukus, galvoju atspausdinti „Židiny“. Kaip jūsų nuomone, ar būtų geras pavadinimas: „Su šypsena ir liūdesiu“. Visi penki turi savo užvadinius, bet čia bendras: „Su šypsena ir liūdesiu“. Pirmi du – tinka su šypsena, kiti trys – su liūdesiu. Visi apsijungia viena tema. Paskaitysiu.

Eilėraštinė vakarienė

Žodžiai byra kai žirniai,
tik ne į sieną, o eilėraštin.
Ten radę gerą dirvą,
Dygsta, žydi, auga ir noksta.

Posmuose – ankštys.
O kritikai jas nuskina,
glaudo ir verda
eilėraštinę vakarienę.

Kad tik nepadaugintų druskos!
Ragauju – ir baimė be reikalo.

Kiek čia poezijos? Bet įdomu. Visai nauja kūrybos traktuotė. Nieko nieko.

Giedra ir perkūnija

Balti baltieji debesys
Be garso vaikšto mėlynėmis.
Tik vienas jų – piktas ir juodas –
apsiavė žemaitiškoms klumpėm
ir duoda padais į didelio dangaus grindis.

Čia tai visiškai linksmas. Ir vasaros peizažas, ir netikėtumas. Taip trumpai ir glaustai pasakyta.

Čiurlionio „Žemaičių kapinės“

O kad man pasakytum,
kaip nemigo naktį
surasti tokią ramybę!

Man patiko tas Čiurlionio paveikslas. Tyla. Amžinybės dvelksmas. Nostalgija.

Buvo – nebuvo

Akis užmerkiu ir matau:
važiuojame į atlaidus.
Į Naujamiestį, į petrines.
Į vasarą, į patį saulės pakylėjimą.

Kai atsimerkiu – nieko:
nei atlaidų,
nei vasaros,
nei saulės pakylėjimo.

Psichologinis. Ach, kiek kartų gyvenime apsigauני! Gana taikliai, poetiškai.

O paskutinis eilėraštis „Viskas“ – savotiškai parašytas: pirmą posmą pakartoja antras – tik apverstas.

Toli paliko pakely
ratai ir batai nunešioti.
Stovi pabudęs ir tyli –
tu mano paskutinis žodi.

Tu mano paskutinis žodi –
stovi pabudęs ir tyli.
Ratai ir batai nunešioti
toli paliko pakely.

Užbaiga gera. Puiku! Tik 15 žodžių – ir visas gyvenimo apibendrinimas. Puiku!

Bradūnas kaip visada raiškiai, klasiškai skaito. Mes su Kazyte komentuojam. Gerai! Puiku! Savotiška! Įdomu! Negailėstinga užbaiga! Visus jungia viena tema. Gal pavadint po vienu stogu? Ne! Sakytų nebesugalvoja pavadinimo: buvo knyga „Prie vieno stalo“, dabar – „Po vienu stogu“. O tas pavadinimas „Po vienu stogu“ – labai tiko. Tiko ir atitiko...

VISKAS!!!

ATOSTOGŲ POKALBIAI LAIŠKAIS

Vilnius, 1990 sausis
Gerbiamas Poete,

Jau mėnuo, kaip esu Vilniuje. Koks jaudinantis, koks įdomus laikas. Partijos suvažiavimas, plenumas Maskvoje, Gorbačiovo atvykimas, visos Lietuvos antplūdis į Vilnių. Nėra abejingų. Visi tuo gyvenam ir dauguma džiaugiamės. Nėbėra kada ir dirbti. Todėl ir nuotraukos taip ilgai neišsiūstos. Vartau jas ir matau Jūsų kambarius, pilnus paveikslų, prisiminimų... Matau besišypsančius malonius šeiminių veidus... Esate labai laukiami Lietuvoje.. Įdedu nuotraukas.

Ona Pajedaitė

Vilnius, 1991.2.11
Gerb. p. Bradūnai,

Malonu prisimint Jūsų viešnagę Lietuvoje. Man buvo džiugu, kad mačiau tokią darnią šeimą, tokį susiklausymą, tokią pagarbą vienas kitam. Tai labai gražus pavyzdys.

Siunčiu atsisveikinimo nuotraukas. Malonėkit perduoti ir p.Elenutei ir p.Jurgiui. Tegu prisimena, kiek buvo šurmulio išvažiuojant. Tikiuosi, kad susidarys geresnė situacija ir Tamstos vėl atsilankysite jau laisvoje Lietuvoje. Kas pas mus dedasi, Tamstos puikiai žinote. Nelengvas metas, bet viskas turi pabaigą.... Su viltim –

Onutė Pajedaitė

Vilnius, 1993.1.12
Mieli mano Bičiuliai,

Su Naujais, taikiais, šviesiais, kūrybingais devyniasdešimt trečiais!!!

Jau naktis. Tik ką grįžau iš Nepriklausomybės aikštės – 1991 m. sausio dramatiškų įvykių paminėjimo. Dulkia lietutis, bet gatvėse daug žmonių. Dega laužai prie Parlamento ir Lukiškių aikštėj prie „geležinių rūmų“. Kai kur sakomos kalbos, vienur dainuoja, kitur politikuoja... Manau, kad ten buvo tik dešinieji. Prie Televizijos rūmų ir Bokšto laikomos mišios. Pilka, liūdna diena. Ir visų mintys, kaip susiklostys Prezidento rinkimai. Žinoma, norisi P. Lozoraičio pergalės. Tik kažin, kažin? Kairieji turi daug gudrumo, pinigų ir jėgos. Truputį liūdna.

Kada einu Didžiąją gatve pro jūsų namą, vis galvoju: greit ir Tamstos atvyksite. Kaip seka si persigrupavimas? Turbūt nelengva? Kur jau bus lengva atsiskirti su vieta, kurioje ilgai gyveni, jaugi, įsitvirtini. Dabar ta gatvė man dar svetima, o kai atvažiuosite – ji bus daug šiltesnė, nes žinosisiu: už tų langų yra mieli, man artimi žmonės. Gal skaito, gal šnekasi, gal su svečiais postrinauja. Ir ta gatvė taps vėl gyva. Aš ilgai prisiminiau savo paskutinį apsilankymą: kiemelis, laiptai, tvirtos durys su keliais užraktais, linksma virtuvė ir vaizdas pro langą į aikštę...

Galvoju, kad Tamstoms dabar labai daug rūpesčių. Aš ir gi jų truputį turėjau. Rugsėjo vidury dalyvavau Birštone Lietuvių išeivijos konferencijoje. Tai man buvo naudinga. Suradau naujų draugų. Paskui dariau nuotraukas, sumontavau į albumą ir atidaviau vadovams. Prisidėjau ir prie V.Mykolaičio-Putino jubiliejaus. Dariau parodą, kurią iškabinau Menininkų rūmuose per minėjimą. Gražiai Putinas buvo pagerbtas ir Operos teatre. Ir Jūsų eiles „Klasikams“ ten skaitė Rūta Staliliūnaitė.

Visada malonu, kai spaudoje randu Bradūno eiles ar kokią žinutę, nes Jūs man esate labai savas. Kad savinuosi – neužsigaukite, nes tikrai iš visos išeivijos man labiausiai artimas. Ir nuostabiai maloni Jūsų ponija. Visada šiltai besišypsanti, kad negali likti abejinga ir taip pat nusišypsai.

Tiesa, man prašant, p. Bradūnas žadėjote susirišti su Juozu Paškevičiumi, nes į tris laiškus, kuriuos rašiau, nesulaukiau jokio atsakymo. Atleiskit, kad priminiau, nes aš taip norėjau ką nors sužinoti, jei tai nesudarytų didelių sunkumų... Tuo tarpu sakau sudiev ir iki pasimatymo Vilniuje.

O. P.

Vilnius, 1993.12.20

Mano gerbiami ir mieli p.p. Bradūnai,

Sveikinu su Naujais – šviesesniais geresniais Metais! Tegu dar viena gyvenimo atkarpa būna tokia pat turininga, pripildyta Poezijos ir širdingo gerumo.

Su Jūsų išvykimu vienas Vilniaus kampelis liko tuščias. Kai praeinu Didžiąja gatve, visada pagalvoju. Nors žiema netruks praeiti. Visą lapkritį šaltis gerokai spigino, o gruodis – su lietum ir vėjais. Naujiems Metams norisi baltos marškos ant tos juodos, nuodėmingos žemės.

Kaip Jums sekasi senuose namuose? Ar sveiki, ar kūrybingi? Elenutė sakė, kad buvo ištikusios nesėkmės – vagystė. Kaip gaila! Tas žmogaus gyvenimas ir būtis taip lengvai pažeidžiami.

Lauksiu pavasario, lauksiu atvažiuojant į Vilnių! Su pagarba –

Onutė

Čikaga, 1993 Kalėdos

Maloni Onute,

Sveikiname Tave su šventomis Kalėdomis ir Naujaisiais metais. Tegu šventės būna kupinos giedrios nuotaikos ir vilties, šviesesnės ateities belaukiant. Dabar čia žiemos viduryje kaip malonu prisiminti mūsų pabendravimus, neužmirštant ir skaniausių pasaulyje grybų. Todėl vis ir žvalgoms Vilniaus kryptimi, stebėdami, kokia bus ateinanti vasarėlė. Gyvuoki!

Kaziai Bradūnai.

Čikaga, 1994

Miela Onute,

Malonių Kalėdų švenčių ir laimingų Naujųjų Metų! Telydi Jus Visagalio palaima! Jums to linki Bradūnai, kurie, šiltai užsitupėję ir vaikų lepinami, niekaip neišsikrapšto Vilniun, kaip buvo pramatę. Pavasariop, kai ilgės dienos, gal vasaryje atsirasis.

Pasigirsim, kad ir čia porą kartų gerai pagrybavom žaliuokių. Net ir Kūčiom užsišaldėm. Pasveikinkit mūsų vardu Nijolę su šventėmis. Jums viso geriausio linki

Bradūnai.

Vilnius, 1995.1.2

Mielieji Bičiuliai,

Pralėkė, prabildėjo 94-tieji. Nei per daug spalvingi, bet ir ne pilki. Nejaučiu didelio pasitenkinimo nei didelės sielgraužos.

Dėkoju likimui, kuris padovanojo tokią gražią pažinti su Bradūnais. Tai labai ryškūs žiedai mano gėlyne. Būkite tokie pat šilti ir draugiški, kaip visada. Sveikatos ir Amžinos Jaunystės linkiu!!!

Metams baigiantis įkniubau į knygą apie žmogų supančius nematomus pasaulius. Ir paskendau... Todėl ir banderolė užsigulėjo. Su nekantrumu laikiu pavasario ir man mielų „paukštukų“ parsikridimo...

Iki pasimatymo –

Onutė

1995.07.10

Įrašas O.P. parodos knygoje.

Atėjau. Pamačiau. Ir susižavėjau. Ir žmonėmis. Ir pačios fotografės – portretistės darbu. Tai kūryba apie kūrėjus. Ir viskas labai tikra. Ir laikiu vėl naujų užmojų.

Kazys Bradūnas

Vilnius, 1996.2.19

Malonioji p.Kazyte ir p.Kazimierai,

Sveikinu su gražiu etnografiniu vardadieniu! Stiprybės ir gerų minčių! Vilnius per šv. Kazimierą šurmuliuoja. Atsiskleidžia visa liaudies išmonė: verbos, pinti rakandai, molio lipdiniai... Nežinau, ar ruošiatės atskristi, nes Vilnius dar labai žemiškas. Kalnai sniego. Visą laiką buvo gerokai slidūs šaligatviai. Ne vaikščiojimas, o tapenimas. Ir nepamatai, kaip išsitiesi visu ūgiu. Aš nemažai slidinėjau. O sauis buvo įtemptas – dariau parodą Baliui Sruogai. Iškabinau Dramos teatre, ten vyko minėjimas. Jau pradėdu atsikvėpti. Ir laikiu Jūsų atvažiuojant.

Nijolė dėkoja už linkėjimus. Vilniuje nenuobodu – gyvenimas kunkuliuoja... Iki greito!

Onutė

Baltimorė, 1998.9.15

Maloni Onute,

Nors trumpu žodeliu norim apsireikšti, kad dar esame gyvi. Vasara tarp vaikų ir anūkų prabėgo kaip viena diena. Kazytė dar vis žuvauja, aš dieną vaikštau po Ameriką, o naktimis miegu Vilniuje. Mat prie mano lovos didžiumą sienos dengia didžiulė Vilniaus senamiesčio nuotrauka su šv. Jono, šv. Onos, Bernardinų ir šv. Mykolo bažnyčių bokštais. Ir taip sapnas pinasi su tikrove. Tik čia vakarais prie staliuko vis labai pasigendami Onutės ir tų skaniausių pasaulyje grybų. Bet dar tikimės. Gyvuok!

Kazys Bradūnas

Labutis Onute, dar mes čia vis džiaugiamės vasara, nors jau ir rugsėjis. Bet prie tiltelio plaukioja laukiniai ančiukai, kurie dar taip neseniai buvo pūkuoti kamuoliukai, o dabar jau neskiria nuo senių. Aišku, kad ir čia atkeliaus rudenėlis. Tai kol geri orai, naudojuos jais ir nepadedu meškerės.

Girdėjau, kad pas jus vasara buvo lietinga, tai grybų turėjo būti begalės. Ar mašinėlę jau sutaisė? Ar matėt Birutės butą? Atrodo, kad ji juo patenkinta. Kalėdas ji žada švęsti Amerikoje, o mes dar ir patys nežinome, nes mano akies istorija dar vis nebaigta, nors dabar tvarko pati geriausia klinika Amerikoje John Hopkins. Tikėkimės. Šiaip akies neskauda, o visi lepina, tai ir naudojuos teikiama malonumais. Jūsų pasiilgus –

Kazytė

Vilnius, 1998.10.22

Mano mielieji,

Ačiū už malonų ir šiltą laiškutį, kuris jau senokai pas mane atsirado. Net nusigandau pamąčius, kad jau visas mėnuo, o aš – nė žodelio.

Tos dienos vis dar lekia pašėlusiai. Nuobodu man be Jūsų. Grįžtu iš miškų ar daržo, – ir tas grįžimas neapvainikuojamas ūkišku apsilankymu Didžiojoje 13. Jau lyg ir tradicija buvo gražiai susiklosčiusi... O ir sekmadienių popietės kažkaip nublanko... Pasirodo, geras daiktas tos tradicijos.

Su mašina jau važinėju. Grybų, aišku, pririnkau ganėtinai. Ir baravykučių – ach ach... Šiaip gėrybių negausiai, nes labai jau vėsi buvo vasara – taip nenoriai viskas augo, o kai kas – tik išdygę – ir visai neaugo: tiesiog streikavo nuo lietaus ir nevasariško oro.

Su Birute Pūkelevičių padraugavom. Aš vis raminu. Jos nusipirktą butą tik iš lauko mačiau – viduje neteko būti. Išvažiavo tikrai daug nuveikusi.

Ruduo jau visai įsibėgėjo. Pradėjo šildyt, tai jau maloniau namuose tūnoti. Oras šiuo metu pakenčiamas. Dar kartą teks nuvažiuoti į kaimą. Pasodinsiu česnakus, apdengsiu svarainius, kad kiškiai nenugrauztų, parsivešiu kibirus grybų ir atsisveikinsiu iki kovo mėnesėlio.

O kultūrinis gyvenimas kunkuliuoja, verda. Apsilankiau poroje koncertų: Geniušo su Katišiumi ir Rinkevičiaus koncerto – puiki Čiurlionio ir Bethoveno interpretacija. O Rašytojų klube – susitikimas vienas po kito. Aš jau nespėju. Buvau Šiauliuose mano parodos apie Adomą Micke-

vičių atidaryme. O žinot – visai smagu, kai apie tave šokinėja, fotografuoja, vaišina, girdo... Man ne taip jau dažnai pasitaikydavo. Paroda važiuos ir į Čekoslovakiją, bet ko gero vėl be manęs...

Porą kartų buvau pas Damušius. Aišku, su grybais! O buvo taip: Mažvydo biblioteka su-ruošė Birutės Pūkelevičiūtės kūrybos parodą. Atidarymo nebuvo, bet pakvietė atsilankyt Birutę ir Damušius. Birutė pasiėmė ir mane. Ponia Damušienė tuoj pat prisiminė: „Negaliu pamiršt, kaip Jūsų palėpėj skaniai valgėm grybus“. (Tik pamanyk, praėjo keli metai, o jie negali pamiršt!) Po to, aišku, negalėjau nepakartoti...

Dar kartą noriu pasakyti, kad labai smagu buvo gauti Jūsų laišką. Vis bandžiau įsivaizduoti, kaip p.Kazytė kiūto pakrantėje su mažyte meškere ir vis laukia „didžiosios“ žuvies... O p.Bradūnas vis žiūri į tą Vilniaus žemėlapi... Atvažiuokit greičiau – labai jau pasiilgau! Jūsų Onutė

P.S. Ačiū už netikėtą telefoninį skambutį, matyt, mano laiškas lyg magnetas pritraukė...
Linkėjimai Jurgio šeimynai! O.P.

Vilnius, 2000.6.3
Mielai Onutei,

Jubiliejaus proga, linkėdama dar daug kūrybos sumanymų, sveikina Elenutė.

Vilnius, 2000.6.18

Šiandien, mūs brangi Onute,
Norim su Tavim pabūti.
Ir ilgiau jau neiškentę,
Švenčiam Tavo metų šventę.
Keliam taurę, geriam vyną
Už kūrybą Tavo gryną
Ir už aukšto laipsnio meną,
Tą, kur nuotraukoj gyvena.
Būk sveika ir būk laiminga –
Tegu nieko Tau nestinga,
O per garbų jubiliejų
Čia likėjimai –
abiejų Kazių.

Vilnius, 2000.9.3
Sveiki, sveiki!!!

Birutė apsidžiaugė gavusi Jūsų laišką, smagu, nuotaikingą. Leido ir man paskaityti. Ačiū už gerus linkėjimus! Mūsų sekmadienio pasimatymai nenutrūko. Na, pasiskambinimai nuolatiniai, kartais po visą pusvalandį. Aš vis turiu ją guosti...

O šiaip pusę laiko praleidžiu Vilniuje, pusę miške. Jau tikras ruduo. Debesys ritasi ritasi neperžvelgiami. Kartais nuprunkščia keli gūšiai ir vėl aptyla. Vėsu. Rudeniška. Pagalvojau, kad šiemet ir nugaros kaip reikiant nepakaitinau saulėje. Vis ūkanos, lietūs. Daržas apleistas – pienės visai suįžūlėjo, išsikerojo – nebeturiu noro ir kovoti – pasidaviau. Vargšės daržovytės nerodo entuziazmo – nėra saulutės, ir joms liūdna.

Užtai miškas, ach, tas miškas su baravykučiais! Turėjau keletą labai džiaugsmingų pagrybavimų. Dailučiai, gražučiai tik stiebiasi, tik kelia galvas, tik šaukia: imk mane, imk mane! Ach, buvo nepaprasto smagumo. Jau metų normą įvykdžiau. Dabar reikia dar bičiulių daliai pasidarbuoti. Tai tikra rugiapjūtė. Penktą keliuosi ir skubinai į mišką. Pereini vieną miškelį ir surinktus paslepi po egle. Pereini kitą – ir vėl paslepi. Po penkių valandų vaikščiojimo po egllynus, kemsynus,

brūzgynus, per upeliūkščius, balas perbridusi, slydusi, klupusi ir griūvusi, grįžtu ir susirenku pakiltus – vienas kibiras ant pečių kuprinėje ir dar nešuliai per abi rankas – ir tempi kelis kilometrus. Grybai prilyti, sunkūs – neši ir svyruoji... Paskui kokios trys valandos nutaisyti, dar pora valandų virti. Paskui visas atliekas ir grybų nuoviras su krepšiu ir kibiru tempiu į daržą, į siloso duobę. O grybus ataušusius dedu į kibirą, sūdu gausiai ir česnakiniu. Taip ir pralekia diena. O tada jau svyruoji į guolį... Per geras tris dienas ir pripildai kibirą žiemai...

Praėjo savaitė, o gal ir daugiau, paėmiau mašinėlę, žiūriu – nebaigtas laiškas. Dabar didžiai susirūpinus savo leidiniais. Bandžiau šnekėt vienur kitur – be rezultatų. Ryt eisiu pas ministrą K. Platelį, gal jis ką sugalvos. Lietuvių fondas taip pat atsisakė. Dalyvavau Pasaulio Lietuvių Seime. Nusivyliau p.Kučėniene, atsakinga už švietimą. Ji nesiteikė net pasižiūrėt į mano fotoaplankus: „Nuotraukų mes turim“. O Maskvos atstovė savo skyriams paėmė 15 komplektų. Reikia medžiagos tautinei sąmonei ugdyti... O gatavą pakiši panosėn, prašai pareklamuoti – tai „reglamentas neleidžia“. Ach, visur biurokratai!

Šiandien rašiau atsakymus „Lietuvos aidui“. Sakė – duos visą puslapį šeštadienio numeryje. Bijau, kad nebūtų per aštru. Rinkimų šurmulyš vis didėja. Manau, bus linksmi rinkimai. Gaila, kad Jūsų nėra, o tai „pabalansuotume“ kartu...

Taip ir matau p.Kazytę ant lieptelio su meškere ir gulbių pulkelio. Bežiūrinčią pro vandenį į tolumą – tik nežinau: į Lietuvos ar Havajų pusę? Tikiuosi, kad esate sveiki, linksmi, jaunimo apsupty... Mes su Birute laukiame, laukiame paskrendant. Iki greito pasimatymo!

Onutė

Baltimorė, 2000.9.19

Miela Onute,

Ačiū už malonų laišką ir įdomius grybavimo aprašymus. Tų baravykučių, tikimės, teks ir mudviem paragauti. O mes čia turime kriausių perteklių. Tai verdame košes ir kabiname šaukštais. Gerai, kad Kazimieras netingi jas lupti ir pjaustyti.

Dabar sekame olimpiadą, bet čia daugiausia rodo Amerikos laimėjimus. Laikraščiai sumini visus medalius, tai didžiuojamės ir Lietuvos aukso medaliu.

Gyvuokit ir sveikinkit Birutę, o vėlyvą rudenį tikimės ir vėl susitikti. Tada ir aš padėsiu Jums raminti Birutę... Linkėjimai nuo mudviejų

Kaziai

Vilnius, 2002.9.24

Sveiki Mielieji,

Bėga dienos, skrenda mėnesiai ir vėl rudens darganos. Kaip Jums sekasi artimųjų apsupty? Jūsų viešnagė įsivaizduoju kaip palaimintą rojų: ponia Kazytė meškeroja lydekaites, ešeriukus, šeria pulką antyčių ir gražuolių gulbių. O ponas Kazimieras pjausto kriaušes (ar šiemet jos saldžios?), truputį pasvajoja, peržiūri laikraščius ir ką nors rimuoto užrašo tarp anūkų būrio... O gal ir stambesnių pramogų netrūksta?

Aš praeinu sekmadieniais pro Jūsų vartus ir nukaukšiu pas Birutę. Ji kartais būna geros nuotaikos, kalbi, pakili, o kartais vėl užplūsta įvairios baimės...

Šį savaitgalį Rotušės aikštėj – didžiulis šurmulyš. Išdygo visas miestas medinių statinių: kur kalama geležis, verpiama, kepama blynai, verdama koldūnai... O jau vaikams džiaugsmo! Supasi ant rato, bačkose, kaimiškose sūpynėse. Ir kiek visokių liaudiškų suvenyrų!

Bet ne kasdien gi būna šventė. Vasara tokia pasiutus... Kepėm, čirškėjom, skrudom pus-trėčio mėnesio. Be atokvėpio. Tai liūdniausia vasara mano gyvenime: jokio grybo – nė kazlėko, nė lepšiuko. Kuo gi reiks svečius vaišinti? Tokių dyvų dar niekad nebuvo. Daržovytės suvargusios – o kiek laistyta! Tik svarainiai ir cukinijos dar pusėtini.

O paskui Vilnius prisipildė dūmų, smogo nuo aplink degančių durpynų. Ir staiga visai atšalo. Visą savaitę šalnos ir šalnos. Gamta visai susimaišė...

Rašytojų klubas jau pradėjo sezoną. V. Landsbergio knygos apie Lozoraitį pristatymas, aukštaičių rašytojų dienos. Ir žada dar įvairiausių renginių. O aš visą mėnesį tinginiavau, skaičiau knygas, paskui išsitraukiau stalčių ir skaičiau meilės laiškus. Kaip gera sugrįžt į jaunystės dienas. Tokia laiminga buvau, tokia pilna šilimos. Bet laiškai baigėsi... ir jau ruduo.

Rugsėjo 25, 26 Anykščiuose – Knygos šventė. Parsivežė mano parodą „Egzodo rašytojai“ ir kviečia dalyvauti šventėje. Tikriausiai važiuosiu, nors labai jau atpratus nuo „kultūros“.

Kai kas vis paklausia, tai kada Bradūnai parvažiuos. Taigi kada? Mes labai laukiame! Iki greito!

Onutė

Baltimorė, 2002.10.12

Miela Onute,

Ačiū už mielą laiškutį, kuris mums, paskendusiams gamtoj, priartino vėl Vilnių, kurio pasiilgom.

Nežinau, gal šis laiškutis atkeliaus kartu su mumis, o gal ir kiek anksčiau. Mes jau turim bilietus 27 spalio. Taigi, netrukus vėl susitiksime, jei „klumpės nesuskils“, kaip Kazimieras sako.

Lietuvos orus sekėme ir kartu su Jumis apgailėjome ten buvusią sausrą. Pas mus buvo puiki vasara, bet paskutinėm dienom jau ir čia ruduo kaišioja savo nagus.

Sveikinkit Birutę ir Vandą. Mus pasitikti turėtų dukra Elenutė, kuri atsiras Vilniuje savaitę prieš mus. Laikykimės!

Kaziai

Vilnius, 2002.12.25

Mano mylimiems Bradūnams,

Sekmadieninis mano kelias
Įstringa jaukiame bute –
Čia čiulba, ulba du paukšteliai
Poezijos ir žaismo verpete...

Tos šaltos, žemiškos Kalėdos! Būkite amžinai sveikatingi, šilti ir dinamiški

Onutė

2005 m. Kalėdos

Linkėjimi Onutei!

Kalėdų Kūdikėli,
Dangaus žvaigždė šviesi,
Sušvisk žmonių pasaulį,
Nušvisk manoj širdy!

Kazys Bradūnas

Vilnius, 2008.6.3

Mano Mieliausiai Kazytei

„Dangus ir žemė praeina,
Kaip trumpas Viešpaties sapnas“

K.B.

Pasapnuokim dar bent dešimt metelių-----

Onutė

NUOTRAUKOS

Kazys ir Kazytė Bradūnai.

K.B. su Alfonsu Nyka-Niliūnu, 1998.

K.B. su Birute Pūkelevičiūte, 2003.

K.B. klauso per „Amerikos balsą“
sūnaus Jurgio kalbos, 2005.

Sūnus Jurgis, 1990.

Dukra Elenutė, 1990.

K.K. Bradūnai ir V. Kubilius, 2003.

B. Pūkelevičiūtė ir Vandutė, 2003.

K.B. „Stovi pabudęs ir tyli –
Tu mano paskutinis žodi.“.

BRADŪNAI IR BIRUTĖ PŪKELEVIČIŪTĖ

Birutė Pūkelevičiūtė, aktorė, rašytoja, režisierė, iš Daytonos (JAV), persikėlusį į Vilnių, Bradūnų įgaliota, pradžioje pateko į mano rūpesčių sferą: patarimai, paguoda. Buto pirkimas, įsikūrimas naujame. Kas, kur, kaip?

Ji sėdi tik ką išlaisvintame fotelyje ir diriguoja: kokius ryšulius pirmiausia išpakuoti. Apsiginklavusi peiliais, žirkklėmis ir kitais įrankiais, išsirengusi per kelias dienas visą atgabentą kalną gėrybių apnuoginu nuo bereikalingos taros. Tada ieškome, kas kuriam kambariui tinka: baldai, knygos, paveikslai, plokštelės. Ilgas koridorius pasipuošia nuotraukomis, spektaklių plakatais, paveikslais. Apvalus stalas su kėdėmis atsivežtas, bet dar reikia knygų spintos, sofas ir kitų kasdienių dalykų. Įsigijus spintą, sukonstruoju keletą dėučių raštams, laiškams ir dokumentams. Galima jau gyvuoti. Gavau „Atradimo rudenį“. Tai paskutinė ir geriausia knyga iš Jos visų: brandžiausia, jaudinanti, skaudinanti.

Birutė greit įtraukiama į literatūrinį gyvenimą. Vakarai, susitikimai, Jos kūrybinių leidimai. Viską apvainikuoja vakaras Rotušėje, „Atradimo rudens“ pristatymui. Tam gana ilgai buvo ruošiamasi. Sulaukė nepaprasto pasisekimo. Salėje neliko abejingų dėl autorės nuoširdumo, meilės Tėvynei, žuvusių apraudojimo. Net vyrai šluostėsi ašaras...

Mane domino Jos kruopštumas. Vis norėjo pasitarti. Sako, parašiau įžangą, noriu tau paskaityti. Kausiu, kiek tai užtruks? Neilgai neilgai, gal tik koks pusvalandis. Man, skaičiuojančiai centus, pusvalandis telefonu – plaukai šiaušiasi. Sakau, ryt aš užbėgsiu ir pažiūrėsiu. Ne ne, aš negaliu laukti! Jau pradėdau, pasižymėk, kas užklius... Jos visi užrašai, spektaklių įrašai buvo nukopijuoti ir kruopščiai sudėti. Gyvenimas įdomus ir turiningas. Vėliau sunkus ir tragiškas, su negalavimais ir neišbrendamom ligom.

Matyt, Birutė savo darbingu gyvenimu nusipelnė, kad į Jos pasaulį ateitų Vandutė. Žmogus, mokantis pasiaukoti, globoti, užjausti ir daugelį metų kantriai, seseriškai jai padėti. Tai didelė Laimė, kuri ne visiems nusišypso.

Pas Birutę aš nuolat užbėgdavau. Kartais atsivesdavau ką nors iš savo draugų. Jau buvo didesnė auditorija, tad Ji su malonumu ir puikia intonacija mums skaitydavo savo vaikams išleistas pasakas ar ištraukas iš dramų. Šventadieniai tapdavo linksmesni, su juokais ir anekdotais. Ferdinandas Jakšys net buvo taręsis kažką pastatyti. V. Kubilius, ruošdamas monografiją, ne kartą

varstė jos duris. Žinoma, įspūdingiausi visų reikšmingų švenčių metu buvo Birutės krikštasūnio Gintaro Grušo (dabartinio Arkivyskupo) pasirodymai. Jis užeidavo nešinas ilgiausių raudonų rožių glėbiu. Buvo ir nuolatinis visų Jos reikakų patarėjas bei globėjas, ypač susirgimų momentais. Tapo moraline parama ir atrama.

Prieš didžiąsias šventes, Kalėdas ar Velykas, aš dažnai užeinu pas Birutę ir kartu keliaujam į gretimą namą pas Bradūnus iškilmingai jas atšvesti...

Iki šiol aš dar nepaaiškinau, kodėl į „Bradūnų upę“ įpyniau Birutės intaką?

Čia pridėdamas Birutės man duotas laiškas, manau, bus ne tik atsakymas, bet ir apvainikavimas visos galingos Bradūnų gyvenimo upės tėkmės. Tai atspindi B.Pūkelevičiūtės nuostabų poetinį talentą: širdimi pajusti, išgyventi ir taip jaučiai tą pergyvenimą perteikti. Ir nežinau, ar yra dar kitas toks gilus ir jautrus Bradūno poezijos įvertinimas...

2.27.91

Mielas Kazy,

Ačiū Tau, ačiū! Grįžau tą dieną iš pasivaikščiojimo pajūry ir radau pašto dėžutėj laiškanešio raštelį: Mrs. „B“ (taip jis mane vadina) – a parcel in manager „soffice“. Ir kai jau siuntinėli pasiėmiau, kai nešiaus namo, kai mačiau, kad tai iš Tavęs – bandydama apčiuopti jo formą, vis dar nenučiuočiau, kas tai galėtų būti! Antologija?.. Jeigu ne – tai kas?

Bet kai namuos voką atidariau... o, ačiū, Tau ačiū! Ir kad Tu man taip gražiai knygą užrašei! Kazy, argi Tu iš tikro manai, kad aš sėdžiu – prie poezijos stalo? Su Jumis visais: šauniais, gražiais, vainikuotais, su Jumis Karaliūnaičiais?

Tu netgi sakai, kad sėdžiu „tvirtai“... Atseit, lygiateisiškai. Argi Tu taip iš tikro manai? (Turbūt?..) Juk nekrėstum pokštų, tokioj svarbioj knygoj įrašydamas mano vardą ir pavardę, o tada ir Pats – vardu ir pavarde pasirašydamas

Labai Tau dėkoju ir labai Tave sveikinu!

Tai, kas tavo gyvenime įvyko, yra tiesiog tobula. Prašei Švento Jono Apaštalo ištikimybės poezijai – ji ir buvo Tau duota. Penkiolika knygų išėjo per okupacijas, per išėivijos kelionę, o jų visa karūna – nukaldinta Lietuvoje!.

Mano daytonietė draugė Sigita Ramanauskienė yra gyvai įsijungusi į jaunų žmonių šiuo metu vedama akcija už Lietuvą: jie visi jau susižino „faksais“, suskrenda į savo posėdžius lėktuvais, nesivaržydami skambina prezidentui, ginčijasi amerikiečių spaudoj. Anądien ji pasakė: „Juk dabar vyksta karas už Lietuvą!“

O aš jai parodžiau tavo knygą ir sakau: „Sigute, pažiūrėk – karas už Lietuvą vyko daugelį metų. Matai, kiek Kazio Bradūno knygų išleista apgulties stovy! Juk išėivijos lietuvius visada buvo barikadose. Tai štai: tam ir buvo reikalinga išėivija! Antraip nebūtų ir šios knygos. O pati Lietuva dar negreit galės save papenėti.“

Aš labai norėjau tavo rinktinę perskaityti vienu užsigulimu ir pasekti kadaisė man įstrigusią mintį, kurią radau Garcia Lorkos knygos įvade: kad poetų pirmuose eilėraščiuose jau glūdi visų tolesnių eilėraščių daigai. Tame rašinyje gana vaizdingai pasakyta: jaunystės poezija yra „nėščia“ tuo, kas per gyvenimą žmoguje išsivystys. Tad pradėjau Tavo rinktinę skaityti šiuo žvilgsniu ir, aišku, tikrai suradau ryškią nėštumo pradžių ateisiantiems eilėraščiams. O sykiu kažkaip buvo jaučiai smagu pirmuose rinkiniuose susitikti su „senais pažįstamais“ ir tiems eilėraščiams tarsi pamajuoti: „Labas labas! Aš tave žinau!“

Labai gražu, Kazy, kad Tu tai parašei. Ne vien gražu dvasine prasme (apie tai kalba Zaborskaitė), gražu ir formine prasme. Mano širdis tiesiog apsąla nuo tų „deimantų“, nuo „kaipgi mumis lesti, kaipgi mumis gerti“, nuo „siudi liudi – sidabro“. Iš kur Tu juos žinai? Skaitydama imu trokšti, kad būčiau į Tave panaši, kad galėčiau su Tavimi melstis „mėnulio tarme“. Šimtmečių paveldėjimai, į kuriuos, rodos, neturėjau teisių, staiga pasidaro irgi – mano.

O, bet gražūs ne vien tie senieji, amžinieji, iš laumių nugirstieji burtažodžiai – gražūs ir naujieji, modernieji! Pavyzdžiui, už rimą „audini – įskaudini“ – Tu esi vertas aukščiausios

pagarbos. Nors lietuvių kalba teikia beveik neišsemiamas rimų galimybes, bet „daktiliškoms“ pėdoms reikia didelio išradingumo.

Klausykis, kas toliau atsitiko: nejučiomis Tavo knyga taip mane pagavo, kad aš į į eilėraščius nebegalėjau baksnoti pro mikroskopą. Man pasirodė, kad tai būtų nedora. Pameni, Aistis rašo apie tokius, ntinkamus prie dalykų prisilytėjimus: *Tik prieš prie mūsų susilenkęs senis, / Tik pravers jaunyste – virpančius lapus.* Taigi – „virpančius lapus“...

Maždaug nuo „Morenų ugnių“ mano galvoj švystelėjo mintis, kad Tu rašai apie mūsų ir apie Lietuvos likimą: kad viskas šioj knygoj yra tarsi išpranašauta. Pavyzdžiui, man pasirodė, kad rašydamas „Pilėnus“, Tu kažkur pašmonėj žinojai: Tau bus lemta sugrįžti; Tu iš tikro galėsi prašnekinti ant kalnų miegančius Mamertą ir Bronių.

Tu žinojai (jautei?), kad Mindauginės Katedros požemiuose atsivers fantastiški lobiai (geltonam gintarui sidabro smilkytuvas): Tu tą žinojai prieš dvidešimt metų, ar ne? Ką Tu dar žinojai?

Tada aš beveik su baime (ir su įtampa, kaip baisiai intriguojantį romaną) ėmiau skaityti toliau: ką dar atrasiu? kuo viskas baigsis? Ir štai: lyg upelis po sniegu, po „Alkanos kelionės“ eilėrašciais ima sproventi Lietuvos atbudimo neramybė. Pirmiausia ją pradeda skelbti kryžių susišaukimai ir raidėse „užprogramuoti“ slaptažodžiai. Tu sakai: laisvoji mintis yra pakasta kaip dinamitas. „O dunda, dunda ir dunda / Prisikėlimo bugnais.“

Tad kai „Užėjo prie Vilniaus vieškelio“ perskaičiau skausmingo regėjimo eilutes: „Ten trys nušauti, užkasti ir prisikėlę / Į Vilnių eina kruvinu keliu“ – pajutau, kad mano oda pašiorpo pagaugom.

Būtų galima, aišku, tarti, kad tuo metu tauta ir subangavo, o Tu jos ritmą išgirdai. Bet pagal datas – apie nuostabius įvykius Lietuvoje Tu rašei anksčiau. Dar ūkanose. O nesi vietinis šauklys, kuris pats tautą ir budina; rašai iš užjūrio. Ką Tu dar žinai?

Matyt, poetai būna apdovanoti kažkokiom vizionieriškam galiom. Juk Tu šitaip išsitari ir apie Donelaitį: *Kristijonai! / Tu gi kunigas, poetas, tu žinai, / Ar čia visa tik akimirka, ar amžinai?*

Tu, aišku, visada žinojai, kad 1991 metais Lietuvoj bus švenčiamas Gedimino jubiliejus, kad per naujai atidengiamo paminklo iškilmes bus skaitomi „Pokalbiai su Karalium“. Bet taipgi žinojai, kad visiems dar teks labai gaudžiai verkti už nenumazgotą kraują ir už dienų trupinius, kuriuos istorija mums padovanojo kaip atlieką. Reikės gaudžiau verkti, negu verkė Gediminas.

...ir šitaip skaitydama, matau, kad knyga jau baigiasi. O ieškau: ką Tu pasakysi apie ateitį? (Konkrečiai!) „Ateina didelė epocha“... (Atgimimas?) „Ir niekas jau sudrumst negali / Tų apeigų rimties“. (Ar bus – šitaip?)

Knygos pabaigoj kažkodėl man pasidarė baisiai graudu. Nežinau kodėl: gal netikėtai iškilo abejonė: ar Tau bus jauku lietuvoj? Zaborskaitė rašo... gražiai; ji irgi prasitaria, kad per šią knygą bus įmanoma patirti – kuo mes panašūs, kuo skiriamės ir kodėl? (O daug kur jau skiriamės.)

Lietuva dar pripratus prie žodžių srauto; ar tenykštis skaitytojas pagaus subtiliasias eilutes? Pavyzdžiui, „ – Tėte, tu vėl buvai prisnūdęs.“ (Indianos greitkelio). Ne vien privalu suprasti, kad poezijai būtinai reikia žodžių atrankos, intymios teisyvės ir susitelkimo, bet ir pajusti – kad visa tai yra gražu.

Tad kai užverčiau paskutinį knygos lapą, Tu man (net ir po Odisėjaus grįžimo į Itake) likai vis dėlto be tėvynės: *Taigi aš pats / Poezijos bokšte, / Tarp svetimų..*

Rodos, taip ir matau – kaip judu abudu praveriat langą į šiaurę. (Aišku – į Lietuvą!) Ir liekat abudu – tame lange rymoti.

Be abejonės, Lietuvai – „Prie vieno stalo“ yra tikras turtas, bet norint Tave pažinti, jau būtinai reikia apsilankyti Rockwel gatvėj. Wer den Dichter will verstehen, muss ins Dichters Lande gehen. O kur dabar, Žilvine iš Alvito paežerės, kur dabar, Žilvine su degančia žaizda, – kur yra dabar Tavo šalis?

Aš netrukus vėl parašysiu: apie buitinius dalykus. Šį laišką noriu šiandien išsiųsti – idant suspėčiau Kazimierinių proga Jus abu, Mielieji Kaziukai, pasveikinti: Sveikatos ir džiaugsmo!

Pūkelevičių Birutė